

ลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรี 4 ภูมิภาค¹

พฤติชา นาคะผิว*

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประเทศไทย

The Identical Characteristics of Didactic Literature for Women in 4 Regions

*Pruiticha Nakapew**

Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 9 January 2025

Revised 21 February 2025

Accepted 6 March 2025

คำสำคัญ

วรรณกรรมคำสอนสตรี

วรรณกรรมท้องถิ่น

ลักษณะเฉพาะถิ่น

Keywords:

didactic literature for women,

regional literature,

identical characteristic

* Corresponding author

E-mail address:

pruiticha.nakapew@cmu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาลักษณะเฉพาะถิ่นในวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมคำสอนสตรีสำนวนท้องถิ่นทั้ง 4 ภูมิภาคที่แต่งขึ้นในวัฒนธรรมตัวเขียน แม้จะมีจุดเน้นในการสอนร่วมกันคือ มุ่งสอนผู้หญิงเรื่องบทบาทหน้าที่ของภรรยา แม่เรือน และพุทธศาสนิกชนที่พึงประสงค์ตามค่านิยมในสังคมจารีต รวมทั้งใช้กลวิธีการสอนหลายกลวิธีในลักษณะเดียวกัน แต่วรรณกรรมคำสอนสตรีทั้ง 4 ภูมิภาค ต่างมีรายละเอียดปลีกย่อยด้านเนื้อหาคำสอน และกลวิธีการสอนบางกลวิธีที่ไม่เหมือนกัน ความแตกต่างดังกล่าวเป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อสอนสตรีในแต่ละกลุ่มวัฒนธรรม นอกจากการใช้ภาษาประจำถิ่นและรูปแบบคำประพันธ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นตน

Abstract

The purpose of this article is to study the identical characteristics of didactic literature for local women across the Central, Southern, Northern, and Northeastern regions of Thailand. The findings indicate that didactic literature for women in the four regions, composed within a scribal culture, shares a common teaching focus: to educate women about the roles of wives, housewives, and Buddhists, as valued in traditional society. In addition, many of the same teaching techniques are employed. However, the didactic literature for Thai local women differs in certain details, particularly in specific content and teaching methods. Notable differences include variations in the use of local language and the employment of regional poetic forms.

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “คำสอนสตรีในวรรณกรรมท้องถิ่น: การศึกษาเปรียบเทียบสารัตถะ ภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ และความสัมพันธ์กับสังคม” ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566

1. บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

วรรณกรรมคำสอนเป็นงานเขียนประเภทหนึ่งที่มีจุดประสงค์เพื่อสั่งสอน ให้ความรู้ ให้คำแนะนำ หรือเผยแพร่หลักธรรมจรรยา ลัทธิ หรือปรัชญา (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2561, น. 150) วรรณกรรมคำสอนมีคุณค่าและความสำคัญ เพราะช่วยสร้างและรักษาแบบแผน ความประพฤติของสมาชิกในสังคมให้อยู่ในกรอบเกณฑ์ต่าง ๆ ตามที่สังคมต้องการ วรรณกรรม คำสอนจึงเป็นเสมือนเครื่องมือที่ช่วยจัดระเบียบสังคม โดยเฉพาะในส่วนที่กฎหมายไม่สามารถ ควบคุมได้ (*ประวัติศาสตร์คติไทย ฉบับมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ภาค ข วรรณคดีไทย ประเภทต่าง ๆ เล่ม 2*, 2565, น. 710)

ในวัฒนธรรมตัวเขียน (scribal culture) ของสังคมไทยพบวรรณกรรมที่บันทึก คติคำสอนเพื่ออบรมจรรยาสมาชิกในสังคมท้องถิ่นทุกภูมิภาค กลุ่มเป้าหมายการสอนมีทั้ง บุคคลทั่วไปและเฉพาะกลุ่มตามสถานภาพทางสังคม เพศ และวัย เช่น ผู้ปกครอง ขุนนาง บัณฑิต กุลบุตร กล่าวเฉพาะวรรณกรรมคำสอนสำหรับบุคคลเฉพาะกลุ่มที่จำแนกตามเพศกำเนิด ผู้หญิงนับเป็นกลุ่มคนที่กวีท้องถิ่นให้ความสำคัญ ดังเห็นได้จากพบการแนะนำ ตกเตือน และ ให้ข้อคิดเพื่อให้ผู้หญิงปฏิบัติตามครรลองที่สังคมกำหนดในวรรณกรรมคำสอนทั้ง 4 ภูมิภาค ทั้งวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน และพบปริมาณตัวบท มากกว่าวรรณกรรมสำหรับสอนชาย นอกจากนี้ วรรณกรรมคำสอนสตรีสำนวนท้องถิ่นยัง ชี้นำข้อประพฤติปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของบุพการีและสามีอย่างละเอียด ต่างจากวรรณกรรม คำสอนชายที่มุ่งสอนเรื่องการเลือกภรรยา การปฏิบัติตัวเป็นชายไทยที่ดี การเลือกคบมิตร การใช้วาจา การเลือกที่อยู่อาศัย และการรักษาสีริตามคติความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ (มัชฌิมา สุขคง, 2548, น. 207-215)

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบงานเขียนที่แต่งขึ้นเพื่อสอนสตรีในแต่ละกลุ่มประชาคม พบข้อสังเกตว่า แม้วรรณกรรมคำสอนสตรีทั้ง 4 ภูมิภาค จะสร้างขึ้นในบริบทต่างกัน แต่กลับมี ลักษณะร่วมทางวรรณกรรมหลายประการ โดยเฉพาะด้านสารัตถะคำสอนและกลวิธีการสอน ทั้งนี้เพราะกวีท้องถิ่นมุ่งชี้นำหญิงชาวบ้านให้ประพฤติตนเป็นหญิงดีตามกรอบศีลธรรมของ พระพุทธศาสนา กฎหมาย จารีตประเพณี และต่างมีวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ด้านการประพันธ์ ร่วมราก อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมคำสอนสตรีทั้ง 4 ภูมิภาคมีรายละเอียดปลีกย่อยบางประการที่ ปรากฏเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เนื้อหาการสอนและกลวิธีการสอน ซึ่งลักษณะ เฉพาะถิ่นดังกล่าวนี้ ช่วยให้เข้าใจลักษณะเด่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีทั้ง 4 ภูมิภาค เนื่องจากสะท้อนค่านิยม ความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาการสร้างสรรค์วรรณกรรม ลายลักษณ์ของกวีแต่ละท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

จากการสำรวจงานวิชาการในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา มีผู้ศึกษาวรรณกรรมคำสอนสตรีสำนวนท้องถิ่นมาบ้างแล้ว แต่งานศึกษาส่วนใหญ่มุ่งศึกษาตัวบทเฉพาะท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง เช่น อุดม หนูทอง (2528) ศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน จรูญรัตน์ รัตนการ (2535) ศึกษาโลกทัศน์ของชาวอีสานจากวรรณกรรมคำสอน สุภาพร คงศิริรัตน์ (2540) วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่างจากเอกสารโบราณ ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล (2557) ศึกษาวรรณกรรมคำสอนล้านนาในประเด็นลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่า พัทธลิจ จินนุ (2559) ศึกษาภูมิปัญญาของคนไทยจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลาง ยุคการพิมพ์ การศึกษาวรรณกรรมคำสอนสตรีในลักษณะดังกล่าวนี้ แม้จะช่วยให้เห็นภาพรวมว่ามีเนื้อหาคำสอนสตรีประเด็นใดบ้าง กวีท้องถิ่นต่าง ๆ ใช้รูปแบบคำประพันธ์และกลวิธีการนำเสนอแบบใด แต่ยังไม่สามารถแสดงลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมได้เด่นชัด เนื่องจากไม่ได้ศึกษาเชื่อมโยงเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะร่วมหรือความแตกต่างกับวรรณกรรมคำสอนสตรีท้องถิ่นอื่น

ประเด็นที่ยังไม่มีผู้พิจารณาดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีทั้ง 4 ภูมิภาค เพื่อวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีแต่ละท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยเพิ่มความเข้าใจเกี่ยวกับวรรณกรรมคำสอนสตรีสำนวนท้องถิ่น อันเป็นองค์ความรู้สำคัญด้านวรรณกรรมท้องถิ่นศึกษา โดยคำถามตั้งต้นของการวิจัยครั้งนี้คือ วรรณกรรมคำสอนสตรีสำนวนภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน มีองค์ประกอบของวรรณกรรมที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นหรือไม่ อย่างไร และข้อเสนอของบทความนี้คือ สิ่งที่แสดงลักษณะเฉพาะของวรรณกรรมคำสอนสตรีทั้ง 4 ภูมิภาค ไม่ได้มีเพียงรูปแบบคำประพันธ์และสำนวนภาษาเฉพาะถิ่นที่กวีใช้ถ่ายทอดคำสอนเท่านั้น แต่เนื้อหาการสอนและกลวิธีการสอนที่ต่างกันไปแต่ละท้องถิ่น เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยแสดงลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีสำนวนท้องถิ่นได้

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีสำนวนภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน

1.3 สมมติฐาน

วรรณกรรมคำสอนสตรีสำนวนภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน มีรายละเอียดปลีกย่อยด้านเนื้อหาการสอนและกลวิธีการสอนบางประการที่ต่างกัน รายละเอียดปลีกย่อยดังกล่าวแสดงลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อสอนสตรีในแต่ละกลุ่มวัฒนธรรม

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เลือกศึกษาเฉพาะวรรณกรรมคำสอนสตรีสำนวนท้องถิ่นที่มีผู้ปริวรรตจากต้นฉบับตัวเขียน (manuscript) หรือคัดลอกต้นฉบับตัวเขียนมาพิมพ์เผยแพร่ ต้นฉบับตัวเขียนเหล่านี้ไม่ระบุปีที่แต่งหรือปีที่คัดลอก รวมทั้งนามผู้ประพันธ์ แต่เมื่อพิจารณารูปแบบสำนวนภาษาและเนื้อหาทำให้สันนิษฐานช่วงเวลาที่สร้างงานได้ว่า วรรณกรรมเหล่านี้แต่งขึ้นก่อนที่สยามก้าวเข้าสู่สังคมสมัยใหม่และบุรุษเป็นผู้ประพันธ์ นอกจากนี้ ตัวบทแต่ละท้องถิ่นที่นำมาศึกษา ผู้วิจัยจะเลือกเฉพาะสำนวนที่เปรียบเทียบกับท้องถิ่นอื่นแล้วปรากฏรายละเอียดปลีกย่อยที่แสดงลักษณะเฉพาะด้านเนื้อหาการสอนและกลวิธีการสอนเท่านั้น วรรณกรรมคำสอนสตรีทั้ง 4 ภูมิภาค ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษามีจำนวน 15 เรื่อง¹ ดังนี้

- วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง จำนวน 4 เรื่อง จำแนกเป็น หนังสือประเภทสุภาษิตคำสอนที่โรงพิมพ์ย่านวัดเกาะคัดลอกต้นฉบับตัวเขียนมาพิมพ์จำหน่ายในสมัยรัชกาลที่ 5-6 จำนวน 3 เรื่อง ได้แก่ 1) สุภาษิตสอนหญิง (สำนวนนายภู)² 2) แม่มายสอนลูก³ 3) สุภาษิตสอนหญิง (สำนวนนายนรินทร์ทิเบต)⁴ และวรรณกรรมสำหรับสอนสตรีสำนวนเพชรบุรี 1 เรื่อง ได้แก่ กฤษณาสอนน้องคำกลอนฉบับชาวบ้านเมืองเพชรบุรี⁵

- วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้ เลือกศึกษาเฉพาะวรรณกรรมคำสอนของชาวไทยพุทธ และเลือกศึกษาตัวบทที่ปรากฏลักษณะเฉพาะถิ่นอย่างเด่นชัด ไม่มีเนื้อความพ้องกับวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง จำนวน 3 เรื่อง ได้แก่ 1) สุภาษิตสอนหญิงสำนวน

¹ ลักษณะการแต่งวรรณกรรมคำสอนสตรีในภาคเหนือและภาคอีสานต่างจากภาคกลางและภาคใต้ กล่าวคือ ผู้ประพันธ์ส่วนใหญ่ไม่ได้แยกคำสอนสตรีออกมาเป็นวรรณกรรมเฉพาะเรื่อง แต่จะมีบทสอนหญิงเป็นหมวดหมู่เฉพาะเรียบเรียงรวมอยู่ในคำสอนบุคคลทั่วไป

² สำนวนความพ้องกับต้นฉบับตัวเขียน เอกสารโบราณ หมวดวรรณคดี หมุกลอนอ่าน เลขที่ 15, และหมุกลอนสุภาษิต เลขที่ 25, 54, 55, 57, 60

³ สำนวนความพ้องกับต้นฉบับตัวเขียน เอกสารโบราณ หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด สุภาษิต เลขที่ 7, 8, 9

⁴ สำนวนความพ้องกับต้นฉบับตัวเขียน เอกสารโบราณ หมวดวรรณคดี หมุกลอนสุภาษิตและคำสอน เลขที่ 16, 40, 49,

⁵ ฐนุ บุญรัตพันธุ์ ปริวรรตจากสมุดไทยเมืองเพชรบุรี หมายเลข ว.ค. - พ.บ. 2532/2 สมบัติของนางประจวบ สุทธีวินิช อ.เมือง จ.เพชรบุรี นอกจากกฤษณาสอนน้องสำนวนนี้ ผู้วิจัยยังสำรวจพบกฤษณาสอนน้อง ฉบับวัดไทรทอง จังหวัดตราดอีกสำนวนหนึ่ง แต่เนื่องจากเป็นสำนวนความพ้องกับกฤษณาสอนน้องฉบับชาวบ้านเมืองเพชรบุรี ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษากฤษณาสอนน้องฉบับชาวบ้านเมืองเพชรบุรีเพียงสำนวนเดียว

ชาวไทยภาคใต้⁶ 2) สุภาสิตคำภายย์ ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต
หมายเลข 291⁷ 3) สุภาสิตสอนหญิงคำกลอน ฉบับนางนิล ทวีเศษ สำนักที่ 2⁸

- **วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคเหนือ** เลือกศึกษาเฉพาะตัวบทที่สร้างและเสก
ในวัฒนธรรมล้านนา แต่เนื่องจากยังไม่พบการปริวรรตวรรณกรรมล้านนาที่แต่งขึ้นเพื่อ
สอนสตรีโดยเฉพาะ จึงเลือกศึกษาวรรณกรรมคำสอนบุคคลทั่วไปที่มีบทสอนหญิงปรากฏ
ในเนื้อหาอย่างชัดเจน จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ 1) คำสอนพระยามังราย⁹ 2) ปู่เถาสอนหลาน¹⁰
3) โคลงวิทุรสอนโลก¹¹ 4) ครวราคำสอนเจ้าราช¹²

- **วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคอีสาน** เลือกศึกษาวรรณกรรมคำสอนสตรีที่สร้าง
และเสกในวัฒนธรรมอีสานเหนือที่มีประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรมร่วมกับอาณาจักรล้านช้าง
จำนวน 4 เรื่อง ซึ่งปัจจุบันพบการปริวรรตวรรณกรรมอีสานที่แต่งขึ้นเพื่อสอนสตรีโดยเฉพาะ
จำนวน 1 เรื่อง ได้แก่ สีหราชสอนลูก¹³ ส่วนอีก 3 เรื่อง เป็นวรรณกรรมคำสอนบุคคลทั่วไป
ที่มีคำสอนสตรีเป็นส่วนหนึ่งในเนื้อหาอย่างชัดเจน ได้แก่ 1) อินทนิยานสอนลูก¹⁴ 2) พญาคำกอง
สอนไพร่¹⁵ 3) ชนะสันทะยอดคำสอน¹⁶

⁶ ครูเทพ บุญประสาธ ปริวรรตจากหนังสือชุด ของชาวบ้านที่บ้านนาท่อม ต.นาขยาด อ.ควนขนุน
จ.พัทลุง

⁷ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ปริวรรตจากหนังสือชุด ได้รับมอบจากนางถนอม หนูน้อย ต.ท่าศาลา
อ.ท่าศาลา จ.นครศรีธรรมราช

⁸ ชัยวุฒิ พิชะกุล ปริวรรตจากหนังสือชุด สมบัติของนางนิล ทวีเศษ ชาวบ้านบ้านม่วงหวาน
ต.พญาขัน อ.เมือง จ.พัทลุง ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดภูเก็ต สถาบันราชภัฏภูเก็ต ได้รับบริจาคต้นฉบับไว้
ตามหมายเลขทะเบียน ศวภ.291 มีบทสอนหญิงเป็นส่วนหนึ่งในเนื้อหาอย่างชัดเจน

⁹ สมหมาย เปรมจิตต์ ปริวรรตจากพิบสา ฉบับวัดศรีโคมคำ อ.เมือง จ.พะเยา

¹⁰ พระมหาจิตรการก์ ห้วนา ปริวรรตจากคัมภีร์ใบลาน ฉบับวัดศรีเตี้ย ต.ศรีเตี้ย อ.บ้านโฮ้ง จ.ลำพูน

¹¹ สมหมาย เปรมจิตต์ และปวงคำ ดู่เขียว ปริวรรตจากคัมภีร์ใบลาน ฉบับวัดดวงดี ต.ศรีภูมิ
อ.เมือง จ.เชียงใหม่

¹² พระครูสถิตจิตตสังวร (เสถียร คำเกตุ) ปริวรรตจากสมุดฝรั่ง อักษรธรรมล้านนา ฉบับวัดพระธาตุ
หริภุญชัยวรมหาวิหาร ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน

¹³ ดนพล ไชยสินธุ์ ปริวรรตจากคัมภีร์ใบลาน อักษรไทยน้อย สมบัติของนายประพันธ์ (ไม่ทราบ
นามสกุล) ชาวบ้านบ้านบึงกุ่ม อ.ด่านซ้าย จ.เลย

¹⁴ มหาพิทุร มลิวลย์ เจ้าหน้าที่แผนกอักษรศาสตร์และวรรณคดี กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร คัดลอกและตรวจชำระจากคัมภีร์ใบลาน (ไม่มีข้อมูลระบุว่าได้ต้นฉบับมาจากที่ใด)

¹⁵ เนื้อความส่วนท้ายเรื่อง พระยาอนุวัตรเขมจารีแต่งเพิ่มเติมระบุที่มาว่า ได้คัมภีร์ใบลานมาจาก
วัดมะค่า บ้านมะค่า อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

¹⁶ พระยาอริยานุวัตรเขมจารี ปริวรรตจากคัมภีร์ใบลาน (ไม่มีข้อมูลระบุว่าได้ต้นฉบับมาจากที่ใด)

1.5 ระเบียบวิธีวิจัยและกรอบความคิดในการศึกษา

งานศึกษานี้เป็นงานวิจัยเอกสารที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) กรอบความคิดในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) ตามแนวทางวรรณคดีศึกษาร่วมกับการประยุกต์ใช้ศาสตร์ของวรรณคดีเปรียบเทียบ (comparative literature) ในการศึกษาวรรณกรรมประเภทเดียวกันที่พบต่างท้องถิ่นในประเทศไทย เนื่องจากเป็นวิธีวิทยาที่ช่วยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่น และลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมได้เด่นชัดขึ้น

1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น

- ชื่อเรื่องและข้อความที่คัดลอกมาจากตัวบทจะรักษอักขรวิธีตามต้นฉบับ ยกเว้นตัวเลข ผู้วิจัยจะใช้ตัวเลขอารบิกแทนตัวเลขไทย โดยชื่อเรื่องผู้วิจัยจะใช้อักษรหนา ส่วนข้อความที่คัดลอกมาจากตัวบทจะใช้อักษรเอียง

- ในกรณีที่ตัวบทที่นำมาอ้างอิงมีคำศัพท์ภาษาถิ่นที่จำเป็นต้องอธิบายขยายความ ผู้วิจัยจะอธิบายความหมายของคำศัพท์ดังกล่าวไว้ในเชิงอรรถ โดยใช้นิยามศัพท์จากพจนานุกรมภาษาล้านนา (2550) พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2537) พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ (2525) ในกรณีที่ไม่สามารถหาความหมายของศัพท์ภาษาถิ่นบางคำได้จากพจนานุกรมฉบับต่าง ๆ จะใช้วิธีสัมภาษณ์หรือสอบถามความหมายจากผู้ออกภาษา (informant) ที่มีความรู้หรือความเชี่ยวชาญด้านภาษาถิ่น และหากจำเป็นต้องแปลความทั้งประโยค ผู้วิจัยจะแปลความไว้ในวงเล็บหลังตัวบทที่ยกมา

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

ลักษณะเฉพาะถิ่น ในบทความวิจัยนี้ หมายถึงลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์แตกต่างจากท้องถิ่นอื่น ซึ่งพิจารณาได้จากองค์ประกอบสำคัญของวรรณกรรม เช่น เนื้อหา ฉันทลักษณ์ ภาษา กลวิธีการนำเสนอเนื้อหา

2. ผลการศึกษา

เมื่อวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนสตรี 4 ภูมิภาค โดยภาพรวมพบว่า วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน มีจุดเน้นในการสอนหลายประเด็นร่วมกัน กล่าวคือวรรณกรรมเหล่านี้มุ่งชี้แนะหญิงสามัญชนให้คำนึงถึงบทบาทหน้าที่ที่ยึดโยงอยู่กับพื้นที่ภายในครัวเรือน (domestic sphere) โดยเฉพาะการทำหน้าที่เมียและแม่เรือนที่พึงประสงค์ตามค่านิยมของสังคมจารีต ร่วมกับการชี้แนะสตรี ให้ปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี เพื่อเกื้อหนุนพระพุทธศาสนา ลักษณะร่วมด้านเนื้อหาดังกล่าวนี้นสะท้อนว่า กวีแต่ละท้องถิ่นซึ่งเป็นบุรุษมีมโนทัศน์ (concepts) เกี่ยวกับผู้หญิงในอุดมคติที่ไม่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ดี เมื่อศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีแต่ละท้องถิ่นอย่างละเอียดรอบด้าน พบประเด็นสำคัญซึ่งเป็นที่มาของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน แม้จะมีเนื้อหาคำสอนและกลวิธีการสอน

คล้ายคลึงกันเป็นส่วนมาก แต่วรรณกรรมคำสอนสตรีทั้ง 4 ภูมิภาค ปรากฏรายละเอียดปลีกย่อยด้านเนื้อหาคำสอนและกลวิธีการสอนหลายประการที่แตกต่างกันด้วยเช่นกัน ซึ่งข้อแตกต่างเหล่านี้เป็นลักษณะเฉพาะที่แสดงลักษณะเด่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีแต่ละท้องถิ่น นอกเหนือจากการใช้ขนบนิยมทางฉันทลักษณ์และถ้อยคำสำนวนเฉพาะถิ่นถ่ายทอดคำสอน ดังจะอธิบายและยกตัวอย่างที่ละกลุ่มวัฒนธรรม ดังนี้

2.1 ลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลางกับวรรณกรรมคำสอนสตรีในกลุ่มวัฒนธรรมอื่น พบว่าวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลางมีเนื้อหาคำสอนบางประเด็น และมีกลวิธีการสอนบางกลวิธีที่ต่างจากท้องถิ่นอื่น แสดงลักษณะเด่นเฉพาะถิ่นที่น่าสนใจ ดังนี้

2.1.1 ลักษณะเฉพาะถิ่นด้านเนื้อหาคำสอน

วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลางมีเนื้อหาคำสอนบางประเด็นที่ไม่พบในวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน คำสอนดังกล่าวสัมพันธ์กับบริบทท้องถิ่นภาคกลางในสังคมแบบดั้งเดิม พบทั้งคำสอนสำหรับหญิงสาว และคำสอนสำหรับหญิงที่แต่งงานครองเรือนแล้ว คำสอนที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นด้านเนื้อหาคำสอนของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง ได้แก่ สตรีควรรู้จักเจียมตนไม่ทำตัวเกินฐานะ สตรีควรรักษาเกียรติมารยาทแบบหญิงผู้ดี และสตรีควรให้ความสำคัญกับเรื่องการรักษาสวัสดิมงคล

1) สตรีควรรู้จักเจียมตนไม่ทำตัวเกินฐานะ

คำสอนประการแรกที่พบเฉพาะในวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง คือคำสอนเรื่องการรู้จักเจียมตน ไม่ทำตัวเกินฐานะ ซึ่งเป็นคำสอนที่สะท้อนความพยายามในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างสามัญชนกับชนชั้นสูง สอดคล้องกับบริบทสังคมชาวบ้านภาคกลาง โดยเฉพาะในเขตพระนครและเมืองเพชรบุรี¹⁷ ที่สามัญชนมีโอกาสนใกล้ชิดกับข้าราชการ พบคำสอนดังกล่าวในสุภาษิตสอนสตรีสำนวนนายภู แม่ฝ่ายสอนลูก และกฤษณาสอนน้องคำกลอนฉบับชาวบ้านเมืองเพชรบุรี ผู้แต่งสุภาษิตสอนสตรี ตักเตือนหญิงสามัญชนไม่ให้ทำตัวเกินฐานะด้วยการตำหนิหญิงชั่ว 2 ประเภท ประเภทหนึ่งคือหญิงที่ใฝ่สูงเกินศักดิ์ “เฝ้าเปื้อย้อยยิ่งเกินกับภูมิจาน” และ “ไม่เจียมจนเลยว่าตนต่ำสันดาน” หญิงประเภทนี้

¹⁷ เมืองเพชรบุรีหรือเมืองพริบพรี ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี เป็นหัวเมืองที่มีสถานะเป็นเมืองท่าค้าขายทางเรือที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ในสมัยรัชกาลที่ 3 บรรดามิชชันนารีโปรเตสแตนท์เริ่มเข้ามาตั้งโรงเรียนสอนศาสนาและโรงพยาบาลแบบตะวันตกที่เมืองเพชรบุรี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระนครคีรีขึ้นเป็นพระราชวังที่ประทับ และในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี ทั้งแบบทางบกและแบบส่วนพระองค์หลายครั้ง และยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังบ้านปืนขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้อัน เพชรบุรีกลายเป็นเมืองท่องเที่ยวตากอากาศทั้งของชนชั้นสูงและชาวตะวันตกเพราะระยะทางไม่ไกลจากเมืองหลวงมากนัก การคมนาคมสะดวกเนื่องจากมีเส้นทางรถไฟตัดผ่าน และอากาศดี (ตามรอยฝรั่ง เล่าความหลังเมืองพริบพรี (เพชรบุรี), 2567, น. 12-20)

มักแสดงพฤติกรรมพยายามเข้าสมาคมกับชนชั้นสูง ส่วนอีกประเภทหนึ่งคือหญิงที่มีฐานะยากจนแต่ไม่เจียมตัว ชอบแต่งตัวเลียนแบบหญิงผู้ดีด้วยการหาซื้อเครื่องประดับมีค่ามาสวมใส่ และชี้แนะเรื่องการแต่งกายว่า “จงนุ่งเจียมหม่อมเจียมเสี้ยมหม่อม” ห้ามนุ่งหม่อมผ้าที่สตรีชาววังนิยมใช้ คำสอนเรื่องการแต่งกายให้เหมาะกับฐานะตนเองนี้ ปรากฏในเรื่อง แม่่ม่ายสอนลูกและ กฤษณาสอนน้องคำกลอนฉบับชาวบ้านเมืองเพชรบุรีเช่นกัน ดังคำประพันธ์

รู้เก็บรู้ไว้ อย่างนุ่งผ้าใหม่
อย่าแต่งรูปทรง แม่่ม่ายจ๋า
อย่าทำทะนง อย่าได้ไหลหลง
ถ้อยคำพูดจา
แต่นุ่งหม่อมใหม่ ครั้นทรัพย์หาไม่
เขากล่าวนิทา ตกแต่งเท่าใด
ชั่วอยู่นักหนา คนเฒ่าท่านว่า
ยศจะถอยไป

(แม่่ม่ายสอนลูก, 2463, น. 5)

ถึงศิษฐ์ก็เป็นผ้าราคาควร
จงสงวนนุ่งหม่อมแม่โฉมศรี
เมื่อไปไหนนุ่งใหม่ให้ดีดี
อยู่กับที่นุ่งเก่าเราคงจน
ถึงจะแต่งแสวงทำสักเท่าไร
ถ้าเชยใจแล้วก็เห็นไม่เป็นผล
เขานิทาเข้าหูทุกคน
ไม่เจียมตนช่างแสวงแต่งออกเกิน

(“กฤษณาสอนน้องคำกลอนฉบับ
ชาวบ้านเมืองเพชรบุรี,” 2523, น. 113)

2) สตรีควรรักษากิริยามารยาทแบบหญิงผู้ดี

แม้กวีภาคกลางจะให้ความสำคัญกับการสอนสตรีสามัญชนให้รู้จักเจียมตนไม่ทำตัวเกินฐานะ โดยเฉพาะไม่ควรแต่งกายเลียนแบบสตรีชาววัง แต่เรื่องกิริยามารยาท วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลางปรากฏคำสอนที่ชี้แนะสตรีสามัญชนให้มีกิริยามารยาทแบบหญิงผู้ดี¹⁸ สาเหตุที่ปรากฏคำสอนนี้อาจเป็นเพราะผู้แต่งเห็นว่าสตรีสามัญชนที่อาศัยอยู่ในเขตพระนครและเมืองเพชรบุรีมีโอกาสเลื่อนสถานะเข้าไปเป็นข้าราชการบริพารในราชสำนัก การที่สตรีสามัญชนเรียนรู้กิริยามารยาทแบบหญิงผู้ดีจึงเป็นเรื่องที่มีประโยชน์มากกว่าโทษ และยังสอดคล้องกับบริบทสังคมวัฒนธรรมในช่วงการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยที่จรรยาบรรณของพลเมืองเป็นเครื่องแสดงความคิดวิไล¹⁹ โดยเฉพาะราษฎรที่อยู่ในพื้นที่บริเวณศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการค้าที่มีชาวตะวันตกมาพำนักอาศัย

¹⁸ คำว่า ผู้ดี หมายถึง คนที่เกิดในชาติตระกูลดี, คนที่มีมารยาทดีงาม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 785) หญิงผู้ดีในที่นี้จึงหมายถึง ผู้หญิงที่เกิดในชาติตระกูลดีและมีมารยาทดีงาม

¹⁹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน กระบวนการสร้างมารยาทของสังคมไทย (ปรณณิธิ ฐานา, 2560, น. 44-81).

คำสอนเรื่องสตรีควรรักษาภิรียมารยาทแบบหญิงผู้ดีในวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลางปรากฏชัดในตัวบท 2 เรื่อง คือเรื่องแม่مایشสอนลูกและกฤษณาสอนน้องคำกลอนฉบับชาวบ้านเมืองเพชรบุรี เรื่องแม่مایشสอนลูก ผู้แต่งชี้แนะสตรีให้เป็นผู้มีภิรียมารยาทแบบผู้มี “ตระกูลสูงชาติ” โดยเฉพาะเรื่องการใช้คำพูดและพฤติกรรม การแสดงออกต่าง ๆ ส่วนเรื่องกฤษณาสอนน้องคำกลอนฉบับชาวบ้านเมืองเพชรบุรี ผู้แต่งให้ความสำคัญกับเรื่องมารยาทในการรับประทานอาหาร โดยสอนประเด็นนี้อย่างละเอียด ทั้งเรื่องวิธีเปิบข้าว วิธีเคี้ยวอาหาร ปริมาณอาหาร การเลือกชนิดอาหาร และการระมัดระวังคำพูดขณะรับประทานอาหาร ส่วนภิรียมารยาทด้านอื่น ผู้แต่งเตือนสตรีไม่ให้เดินกระแทก สันเท้าเสียงดัง หรือเดินแกว่งแขนแอ่นหน้าอกให้เป็นที่สนใจ และไม่ควรเดินอย่างรีบร้อน เหมือน “คนดง”²⁰ และกล่าวถึงการรักษาภิรียมารยาทโดยภาพรวมว่าเป็นคุณสมบัติหนึ่งของ การเป็นผู้ดี ดังตัวอย่างคำประพันธ์

อุสสำหรับเกรงนิน ทำมาหากิน
ค่อยมีภิรียา รู้ชั่วรู้ขาย
รู้พูดเจรจา มาระยาตรภิรียา
เสงี่ยมเจียมสาร

[...]

ตระกูลสูงชาติ มีทั้งมาระยาตร
ให้จึงเปนที่เอาคำแม่สอน
เจ้าจะได้ดี คนชั่วถอยศรี
ท่าย่อมนินทา

[...]

เป็นคนเกิดใน แผ่นดินเมืองไทย
ต้องรู้แบบมี ภิรียมาระยาตร
ให้สะอาดดี ตามหนักศักดิ์ศรี
โบราณกรุงไทย
(แม่مایشสอนลูก, 2463, น. 4-11)

อย่าทำอย่างทางเท้าก้าวให้หนัก
เสียงประจักษ์ตึงตังผางผิง
อย่านาดแขนแอ่นเอวให้ออกตึง
อย่าทะลึ่งทะเลานลนเป็นคนดง

[...]

จะเรียกว่าผู้ดีมีได้ต้อง
ผิดทำนองวิบัติให้ขัดสน
ภิรียมารยาทไม่เทียมคน
ทรชนต่ำช้าเป็นราศี
จะเรียกว่าผู้ดีหาไม่ได้
เหมือนโจรไพรต่ำช้าน่าบัดสี
ดูอาการเหมือนอย่างนางชะนี
ใช้ผู้ดีอย่าได้แลแม่ดวงตา
(“กฤษณาสอนน้องคำกลอนฉบับ
ชาวบ้านเมืองเพชรบุรี,” 2523,
น. 112, 121-122)

²⁰ คนดง หมายถึง คนป่า ในที่นี้หมายถึง ผู้ที่ไม่ได้รับการอบรมขัดเกลาด้านภิรียมารยาท

3) สตรีควรรักษาสวัสดิมงคล

คำสอนเรื่องการรักษาสวัสดิมงคลซึ่งว่าด้วยคติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ทำให้เกิดสิริมงคลกับตัวผู้ปฏิบัติ เป็นคำสอนอีกประการหนึ่งที่พบเฉพาะในวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง แต่เดิมคำสอนเรื่องการรักษาสวัสดิมงคลนี้มักพบในวรรณกรรมคำสอนสำหรับบุรุษ ดังปรากฏในเรื่อง **สวัสดิรักษา** ส่วนต่าง ๆ ที่กล่าวถึงระเบียบแบบแผนและข้อห้ามเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน การร่วมประเวณีและการออกรบ (นันทา ชุนภักดี, 2527, น. 32-34) เหตุที่ผู้แต่งวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลางแทรกคำสอนเรื่องการรักษาสวัสดิมงคลไว้ในเนื้อหาการสอน สันนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพลด้านเนื้อหาจากเรื่องการรักษาสวัสดิมงคลในวรรณกรรมคำสอนสำหรับบุรุษซึ่งพบมากในเขตภาคกลาง และเป็นไปได้ว่าในทัศนะของผู้แต่งการที่สตรีมีความรู้เรื่องการรักษาสวัสดิมงคลเป็นประโยชน์ทั้งต่อสตรีและต่อบุรุษผู้เป็นคู่ชีวิต

คำสอนเรื่องสตรีควรรักษาสวัสดิมงคลปรากฏชัดในวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง 2 เรื่อง คือ **แม่مایشสอนลูก** และ **สุภาสิตสอนหญิง** ส่วนนายนิรินทรธิเบศ เรื่อง **แม่مایشสอนลูก** ผู้แต่งเตือนสตรีไม่ให้เอาหมอนของสามีมาหนุนนอน และห้ามข้ามเท้าหรือมือของสามี ส่วน **สุภาสิตสอนหญิง** ส่วนนายนิรินทรธิเบศ สอนเรื่องข้อห้ามเกี่ยวกับการร่วมประเวณี รวมทั้งข้อควรปฏิบัติและข้อห้ามเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ควรสระผมวันอังคาร และวันเสาร์ ควรตัดเล็บวันศุกร์และวันพุธ ห้ามนำผ้าห่มมาตัดเย็บเป็นเสื้อ หรือนำมาทำเป็นหมอนสำหรับหนุนนอน และห้ามนำผ้าห่มมาทำเป็นผ้าโพกหัว ห้ามเดินลอดใต้ถุนเรือนและราวตากผ้า เมื่อจะรับประทานอาหารให้หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ทิศใต้ หรือทิศเหนือ ดังตัวอย่างคำประพันธ์

แม้ว่าจะนอน เจ้าทรมบังอร
หมอนสำหรับผัว อย่าได้เอามา
ว่าจะหนุนหัว อีกสิ่งการชั่ว
อย่าข้ามตีนมือ
(แม่مایشสอนลูก, 2463, น. 14)

อนึ่งการสงสารซึ่งสังวาส
ห้ามขาดอย่าพึงพิศไมย
เมื่อแสงทองส่องตรู่อโนไทย
หนึ่งใกล้ตะวันเที่ยง-สองเวลา
ห้ามวันสุริยจันทร์กับวันตัว
อย่าให้ผัวส่องเสพย์-เสนหา
วันพระน้อยใหญ่ทุกทิวา
เข้าพรรษาตรุศสารทแล-สงกรานต์
(“สุภาสิตสอนหญิง,” 2441,
น. 136-137)

2.1.2 ลักษณะเฉพาะถิ่นด้านกลวิธีการสอน

นอกจากวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลางจะมีเนื้อหาคำสอนบางประเด็นที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่น วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลางยังมีกลวิธีการสอนบางกลวิธีที่แตกต่างจากวรรณกรรมคำสอนสตรีภูมิภาคอื่น สะท้อนภูมิปัญญาการถ่ายทอดคำสอนของกวี กลวิธีการสอนที่พบเฉพาะในวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง ได้แก่ การผูกเรื่องให้ผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางสายเลือดเป็นผู้ถ่ายทอดคำสอนเพื่อจูงใจผู้รับสารและเพิ่มความน่าเชื่อถือ

การผูกเรื่องให้ผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางสายเลือดเป็นผู้ถ่ายทอดคำสอนเพื่อจูงใจผู้รับสารและเพิ่มความน่าเชื่อถือ

จากการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีทั้ง 4 ภูมิภาค พบว่าวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลางเป็นภูมิภาคเดียวที่ผู้แต่งเลือกนำเสนอคำสอนโดยใช้วิธีผูกเรื่องให้ผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางสายเลือดเป็นผู้ถ่ายทอดคำสอน ต่างจากภาคเหนือและภาคอีสาน²¹ ที่ผู้แต่งกำหนดให้วรรณกรรมคำสอนหลายเรื่องมีบุรุษซึ่งมีสถานภาพพิเศษกว่าบุคคลธรรมดาทั่วไปเป็นผู้ถ่ายทอดคำสอน พบกลวิธีดังกล่าวในวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง 2 เรื่อง คือ **กฤษณาสอนน้องคำกลอนฉบับชาวบ้านเมืองเพชรบุรี** และ **แม่ม่ายสอนลูก**

ตัวบทเรื่องแรก สันนิษฐานว่าผู้แต่งนำวิธีการผูกเรื่องให้พี่สาวเป็นผู้สอนน้องสาวมาจาก **กฤษณาสอนน้องคำฉันท์** แต่ปรับภูมิหลังที่มาและสถานภาพของตัวละครให้ต่างออกไป โดยผูกเรื่องให้นางกฤษณาซึ่งเกิดในตระกูลพราหมณ์ อายุ 19 ปี งามพร้อมทั้งรูปสมบัติและคุณสมบัติ เป็นผู้สอนน้องสาวชื่อนางศรีสุวรรณเกี่ยวกับข้อควรปฏิบัติสำหรับหญิงสาว เนื่องจากทั้งสองพี่น้องกำพร้าบิดามารดา ประเด็นที่นางกฤษณาหยิบยกมาสอนน้องมักมาจากการที่นางพบเห็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมของศรีสุวรรณ เช่น เห็นน้องสาวลงไปเล่นน้ำในแม่น้ำลำคลอง เห็นน้องสาวไปผิงไฟบ้านเพื่อน เห็นน้องสาวไปดูคนเล่นการพนัน ฯลฯ ส่วนเรื่อง **แม่ม่ายสอนลูก** ผู้แต่งผูกเรื่องให้นางสุพัทธาหญิงม่ายสูงอายुरुปร่างงาม ไม่มีญาติพี่น้องอาศัยอยู่ใกล้เขตเมืองหลวง เป็นผู้สอนบุตรสาวให้เรียนรู้ข้อควรปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อให้เป็นกุลสตรีแม่เรือน และภรรยาที่ดี ผู้แต่งวรรณกรรมคำสอนสตรีทั้ง 2 เรื่อง บรรยายภูมิหลังของตัวละครที่เป็นผู้ถ่ายทอดคำสอนไว้ในเนื้อหาส่วนต้น ก่อนนำเสนอคำสอนประเด็นต่าง ๆ ดังคำประพันธ์

²¹ ภาคอีสาน มีวรรณกรรมคำสอนสตรีอีกเรื่องหนึ่งชื่อ **ย่าสอนหลาน** แต่วรรณกรรมเรื่องนี้แต่งขึ้นในสมัยหลัง ไม่พบต้นฉบับตัวเขียน ผู้วิจัยจึงไม่ได้นำมาศึกษาเปรียบเทียบ สันนิษฐานว่าการผูกเรื่องให้ผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางสายเลือดเป็นผู้ถ่ายทอดคำสอนในเรื่องย่าสอนหลานน่าจะได้รับอิทธิพลจากกลวิธีการสอนในวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง

แต่ปางหลังยังมีนารีงาม
 สององค์เป็นวงศ์สกุลพราหมณ์
 จำเรียงามอยู่ในเชษฐธานี
 อันเชษฐานารีศรีโสภา
 ชื่อกฤษณาทรงโฉมประโลมศรี
 ชันษาอายุสิบเก้าปี
 สวัสดิ์โสภาส่งงาม
 ช่างงามรูปงามโฉมสมกิริยา
 งามวาจาไพเราะไม่หยาบหยาม
 งามทั้งจิตเจียมสงวนไม่ลวนลา
 บุญงามตามพงศ์แห่งวงศ์ตน
 (“กฤษณาสอนน้องคำกลอนฉบับ
 ชาวบ้านเมืองเพชรบุรี,” 2523, น. 109)

นิยายโบราณ สืบมาช้านาน
 ต่อ ๆ กันมา ทั้งหลายได้ฟัง
 อย่าได้อุเบกษา อย่ามานินทา
 จงช่วยดำรง
 ยังมีมารดา นางสุพัตรา
 กัลยานวลหงษ์ มีศรีเจิดฉาย
 วิไลทั้งองค์ ถิ่นบ้านดำรง
 ไกลเคียงพารา
 แม่ลูกสองคน พากันเลี้ยงตน
 พอเลี้ยงอาตมา อายุแก่คร่ำ
 ดิตตามตัวมา เรียกลูกเสนาหา
 เข้ามาแนบทรวง
 แม่รำทุกข์ใจ น้ำตาแม่ไหล
 น้ำใจแม่ห่วง กอดลูกสายใจ
 เข้าไว้แนบทรวง น้ำใจหนักหน่วง
 สั่งสอนลูกตน

(แม่มายสอนลูก, 2463, น. 1)

คำประพันธ์ที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการผูกเรื่องในลักษณะดังกล่าวช่วยจูงใจผู้อ่านผู้ฟังได้เป็นอย่างดี เพราะผู้รับสารรู้สึกเหมือนได้อ่านได้ฟังนิทานที่มีเรื่องราว มีตัวละคร มีฉากและบรรยากาศ รวมทั้งมีบทสนทนา นอกจากนี้ การที่กวีกำหนดให้ผู้หญิงที่มีสถานภาพเป็นพี่สาวและเป็นมารดาเป็นผู้ถ่ายทอดคำสอนยังช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือในอีกทางหนึ่งด้วย ทั้งนี้เพราะตัวละครที่เป็นพี่สาวและมารดาล้วนเป็นผู้หญิงที่มีประสบการณ์ชีวิต เมื่อสอนน้องสาวและบุตรสาวที่ผูกพันใกล้ชิด ย่อมสอนด้วยความรักและความปรารถนาดี และสอนด้วยมุมมองในฐานะที่ผู้สอนเป็นผู้หญิงเช่นกัน

2.2 ลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้

แม้วรรณกรรมภาคใต้จะมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมภาคกลางมากกว่าท้องถิ่นอื่น เนื่องจากมีความใกล้ชิดกันทางภูมิศาสตร์ รวมทั้งมีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กันมายาวนาน ดังพบว่าวรรณกรรมภาคใต้หลายเรื่องได้รับอิทธิพลด้านเนื้อหาจากวรรณกรรมภาคกลางอย่างเด่นชัด (อุดม หนูทอง, 2543, น. 85-87) แต่เมื่อศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้กับวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง รวมทั้งวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคเหนือและภาคอีสาน พบว่าวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้มีรายละเอียดปลีกย่อยด้านเนื้อหาคำสอน

บางประเด็นและมีกลวิธีการสอนบางกลวิธีที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่น ดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไป

2.2.1 ลักษณะเฉพาะถิ่นด้านเนื้อหาการสอน

แม้วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้ จะมีจุดเน้นในการสอนที่มีลักษณะร่วมกับวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคอื่น กล่าวคือมุ่งนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับพฤติกรรมและการแสดงออก และการทำหน้าที่ของสตรีทั้งในฐานะบุตรสาวและภรรยาตามค่านิยมของสังคมจารีต แต่กวีภาคใต้แทรกเนื้อหาการสอนที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นภาคใต้ไว้ในตัวบทหลายเรื่องเช่นกัน พบทั้งคำสอนสำหรับหญิงที่ยังไม่แต่งงานครองเรือน และหญิงที่มีสามีแล้ว ได้แก่ คำสอนเรื่องสตรีไม่ควรเป็นหญิงรักสนุกคบชายต่างชาติ สตรีควรวางตัวให้เหมาะสมทั้งในฐานะภรรยาหลวงและอนุภรรยา รวมทั้งสตรีควรควรรู้ข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติต่อเพื่อนบ้าน คำสอนเหล่านี้แสดงวิถีชีวิต โลกทัศน์ และค่านิยมของคนในสังคมภาคใต้ในอดีตได้เป็นอย่างดี

1) สตรีไม่ควรเป็นหญิงรักสนุกคบชายต่างชาติ

คำสอนประเด็นแรกที่กวีภาคใต้นำเสนอไว้ในวรรณกรรมคำสอนสตรีต่างจากกวีภาคอื่นคือคำสอนเรื่องสตรีไม่ควรเป็นหญิงรักสนุกคบชายต่างชาติ พบคำสอนดังกล่าวใน**สุภาษิตคำกาพย์** ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต หมายเลข 291 หลังจากกวีสอนเรื่องข้อควรปฏิบัติสำหรับภรรยาที่พึงประสงค์ กวีเตือนสตรีสาวไม่ให้ประพฤติดนเป็น “คนเพศยาชาติชั่ว” ที่รักสนุกมีสัมพันธ์ชู้ชู้กับชายไม่เลือกหน้า โดยเฉพาะชาย “สรรพภาษา” ที่มาอยู่ใหม่ สะท้อนความหลากหลายของผู้คนที่เข้ามาทำการค้าในเมืองท่าสำคัญบริเวณภาคใต้ ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญบนเส้นทางการค้าระหว่างจีน อินเดีย และโลกตะวันออกกลาง ชายชาวต่างชาติที่กวีเตือนไม่ให้สตรีผูกสัมพันธ์ด้วย มีทั้งชายชาวจีน จาม²² กุล²³ มอญ แวก²⁴ พม่า และฮอลันดา เนื่องจากในทัศนะของกวีผู้ชายเหล่านี้เป็น “ชายกระหลี่” หรือชายกาลี ซึ่งหมายถึงคนไม่ดี เมื่อถึงคราวเคราะห์ร้ายหญิงสาวจะถูกทำ “กระโจ” ซึ่งหมายถึงการทำคุณไสย เกิดโทษจนท้องโตได้ แม้จะหาผู้มีวิชาอาคมมาแก้ไขก็ไม่สามารถแก้ไขได้ ดังคำประพันธ์

²² จาม หมายถึง ชื่อนชนชาติหนึ่ง ปัจจุบันส่วนใหญ่มีถิ่นฐานอยู่ในเขตประเทศเวียดนามตอนใต้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 317)

²³ กุล หมายถึง ชนชาติตองสูหรือไทใหญ่ หรืออาจเป็นคำที่ใช้เรียกชนต่างประเทศ เช่น เรียกชนชาติฝรั่งว่า กุลขาว เรียกชนชาติแวกว่า กุลดำ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 137)

²⁴ แวก หมายถึง คำเรียกชาวอินเดีย ศรีลังกา ปากีสถาน บังคลาเทศ อัฟกานิสถาน เนปาล ชาว มลายู ชาวเอเชียตะวันออกกลางและตะวันออกไกล ยกเว้นชาวยิว แอฟริกาเหนือ และนิโกร (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 214)

แมนชายชั่วช้าสามัญ	เจ้าได้ให้ทาน
มิได้เลือกหน้าว่าใคร	
จีนจามกลามาใหม่	หมั่นคอยผ่วนไผ
ชวนผูกเป็นมิตรเสนาหา	
อีกทั้งมอญแขกพม่า	ฝรั่งวิลานดา
ทุกสรรพภาษาสมศรี	
หญิงพาลมาพบชายกระหลี่	ข้างโน้นก็หนี
คำคั้นราตรีมาเอา	

[...]

เจ้าเอยอย่าคิดมั่งง่าย	ถึงวันเคราะห์ร้าย
ผู้ชายหมั่นจะทำกระโจ ²⁵ ปล้าง	
จักต้องนวลน้องฟุ้งกาง	นี่แลกระโจปล้าง
ถึงจะแก้ถ่าย ²⁶ ไม่พัง ²⁷	
แมนจักหาคนมนตรีขลัง	แก้ถ่ายไม่พัง
ร้อยชั่งจะคิดนั้นใด	

("สุภาษิตคำกาศ" ฉบับ ศวภ. 291," 2548, น. 204)

จากคำประพันธ์ที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้สำนวนนี้ สอนสตรีให้ระวังบุรุษทำคุณไสย ต่างจากวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคอื่นที่มักเตือนสตรีไม่ให้ทำเสน่ห์ให้คุณไสยเพื่อให้สามีรัก สัมพันธ์ความเชื่อดั้งเดิมของคนในท้องถิ่นเกี่ยวกับอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม คำสอนประเด็นนี้สามารถตีความได้อีกนัยหนึ่งคือ หากหญิงสาวรักสนุกมีสัมพันธ์ลึกซึ้งกับชายต่างชาติไม่เลือกหน้า อาจทำให้ตั้งครภโดยไม่พึงประสงค์ เพราะในตัวบทมีข้อความต่อไปอีกว่า หญิงสาวที่ไม่มีสามี เมื่อท้องโตจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ต่างจากหญิงที่มีสามี หากท้องโตสามารถให้สามีมาช่วยรับผิดชอบแทนได้

2) สตรีควรวางตัวให้เหมาะสมทั้งในฐานะภรรยาหลวงและอนุภรรยา

คำสอนสตรีอีกประเด็นหนึ่งที่พบเฉพาะวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้ คือคำสอนเรื่องการวางตัวให้เหมาะสมทั้งในฐานะภรรยาหลวงและอนุภรรยา ต่างจากวรรณกรรมคำสอนสตรี

²⁵ สุทวิงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ผู้ปริวรรตสุภาษิตคำกาศ ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต หมายเลข 291 ให้คำอธิบายว่า กระโจ, กะโจ, โจ เป็นภาษาถิ่นใต้ หมายถึง การกระทำทางคุณไสยเกิดโทษ เช่น ท้องโต เป็นต้น ส่วนพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ (2525, น. 83) ให้คำนิยามว่า โจ หมายถึง เสกคาถาอาคมให้หลัง ถ้าใครขโมยผลไม้หรือพืชผักนั้นไปกิน เชื่อว่าจะทำให้มีอันเป็นไป เช่น ปวดท้อง บวมพอง เป็นต้น

²⁶ สุทวิงศ์ พงศ์ไพบูลย์ อธิบายว่า แก้ถ่าย มีความหมายเดียวกันกับคำว่า เปลื้อง หมายถึง ทำให้หลุดพ้น เพื่อแบ่งเบาหรือให้หมดไป

²⁷ สุทวิงศ์ พงศ์ไพบูลย์ อธิบายว่า ไม่พัง เป็นภาษาถิ่นใต้ หมายถึง ไม่สามารถยับยั้งได้

ภาคกลางที่กล่าวเฉพาะคำสอนสำหรับภรรยาหลวง คำสอนประเด็นนี้แสดงให้เห็นการใช้วรรณกรรมคำสอนสตรีช่วยจัดระเบียบความสัมพันธ์ภายในครอบครัว สอดคล้องกับการมีครอบครัวแบบพหุภรรยาที่พบในสังคมภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะในครอบครัวชาวไทยมุสลิมที่กฎหมายและหลักคำสอนของศาสนาอิสลามอนุญาตให้บุรุษสามารถมีภรรยาหลายคน (รูตียะห์ หะ และ ซาฟีอี อาดำ, 2559, น. 31)

คำสอนเรื่องการวางตัวของภรรยาหลวงและอนุภรรยาปรากฏชัดในตัวบทเรื่อง **สุภาษิตคำกาศ** ฉบับศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต หมายเลข 291 กวีชี้แนะสตรีที่เป็นภรรยาหลวงให้มองว่าการที่สามีมีอนุภรยานั้นเป็นเรื่องโชคดี ผู้แต่งสอนโดยใช้ความเปรียบที่ลึกซึ้งคมคาย เชื่อมโยงกับธรรมชาติในภูมิประเทศภาคใต้ว่า ภรรยาหลวงเปรียบเหมือนห่วงน้ำให้เหล่าปลาอาศัย หากทำตัวให้เยือกเย็นสงบเหมือนสายน้ำ สามีก็จะครองคู่อย่างมีสุข แต่หากสายน้ำนั้นร้อนเป็นไฟ หมูปลาก็ไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ ภรรยาหลวงยังเปรียบดังเรือใหญ่แต่ขาดเชือกเสากระโดงและใบเรือ มีสามีเป็นนายท้ายเรือ หากมีภรรยาอีกคนมาช่วยบังคับทิศทางบริเวณหัวเรือ เรือลำนั้นก็จะได้ดีขึ้น นอกจากนี้ ภรรยาหลวงยังเปรียบเหมือนถ้ำทองให้ราชสีห์อาศัย เป็นธรรมชาติของราชสีห์ที่ต้องออกจากถ้ำเพราะหลงใหลนางสิงโต แต่ท้ายที่สุดแล้วราชสีห์ก็ต้องกลับมาอาศัยที่ถ้ำอยู่ดี ดังนั้นภรรยาหลวงจึงไม่ควรหึงหวง โกรธเกลียดภรยาน้อย แต่ให้มีความสุข ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ชีวิตครอบครัวจึงจะมีความสุข ดังคำประพันธ์

ร้อยชั่งเสมื่อดั่งภูเขา ถึงถ้ำสำเนา
เป็นที่ราชสีห์อาศัย
พระยาสิงหราชชาญชัย จากถ้ำอำไพ
หลงใหลดั่งนางไกรสร
เคล้าคลึงอิงแอบแนบนอน พอคลายหายร้อน
ผันผ่อนนมาয়งคูลา
ครีอพระยาสิงหราช เจ้าแก้วแววตา
ครีอดังคูลาถ้ำทอง
โฉมฉายเจ้าอย่าเศร้าหมอง จงเจ้าปกครอง
ทั้งสองดวงจิตดวงจันทร์
อย่าได้ซึ่งเคียดเกลียดฉัน ค่อยปกครองกัน
อย่าได้หึงหวงท่วงที

(“สุภาษิตคำกาศ ฉบับ ศวภ. 291,” 2548, น. 214)

ส่วนข้อปฏิบัติสำหรับผู้เป็นอนุภรรยา กวีชี้แนะให้อนุภรรยารู้จักวางตัวให้เหมาะสม ควรสงบเสงี่ยมเจียมตน ไม่ให้กล่าวร้ายนินทาภรรยาหลวง ห้ามทำเสน่ห์เล่ห์กลให้สามีรัก

และให้ถือว่าภรรยาหลงเป็นพี่น้องของตนเอง ควรรู้จักประนีประนอม ไม่ควรหึงหวง ทะเลาะแย่งชิงสามี

3) สตรีควรรู้ข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติต่อเพื่อนบ้าน

คำสอนประเพณีสุดท้ายที่พบเฉพาะวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้ คือคำสอนเรื่องสตรีควรรู้ข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติต่อเพื่อนบ้าน ต่างจากวรรณกรรมคำสอนสตรีท้องถิ่นอื่นที่กวีมักชี้แนะเรื่องการมีน้ำใจต่อเพื่อนบ้านเท่านั้น คำสอนประเพณีนี้แสดงให้เห็นการใช้วรรณกรรมคำสอนช่วยจัดระเบียบความสัมพันธ์ ป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาระหว่างเพื่อนบ้านในชุมชนที่อยู่ภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรม ซึ่งอาจเกิดเรื่องขัดแย้งได้ง่าย

วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้ที่นำเสนอคำสอนประเพณีดังกล่าวไว้ในตัวบทอย่างน่าสนใจ คือ *สุภาษิตสอนหญิงสำนวนชาวไทยภาคใต้* วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้สำนวนนี้ชี้แนะแม่เรือนให้รู้จักข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติต่อเพื่อนบ้านอย่างละเอียด แม่เรือนที่ดีควรผูกมิตรกับเพื่อนบ้าน รู้จักแบ่งปันข้าวของ เพราะจะได้พึ่งพาอาศัยกัน หากเพื่อนบ้านทำผิดควรไต่ถามแต่โดยดีก่อน แล้วค่อยหาวิธีผ่อนปรน หากเป็นเรื่องที่ไม่ถูกใจควรนิ่งเสีย ไม่ควรส่งเสียงดังรบกวนเพื่อนบ้าน เมื่อพบเห็นสิ่งใดที่ไม่เห็นด้วย ควรฟังหรือดูไว้ แต่ไม่ควรเอาเรื่องเหล่านั้นไปพูดต่อ หากลูกตนเองและลูกเพื่อนบ้านทะเลาะกัน ให้ค่อย ๆ สั่งสอน ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และไม่ตำว่ากระเทยพ่อแม่ของเด็ก เมื่อมีลูกหลายคน ควรให้เพื่อนบ้านช่วยดูแลอบรมสั่งสอน นอกจากนี้ เมื่อเกิดปัญหาระหว่างเพื่อนบ้านหรือลูกหลาน ควรพิจารณาให้ถี่ถ้วน ไม่หุนหัน ปัญหาบางอย่างก็ควรมองข้าม ดังตัวอย่างคำประพันธ์

ลูกเต้ารบตีกัน	อย่าหุนหันคุกคาม
ลูกเราลูกเขาก็ตาม	ลำดับความสอนให้ดี
อย่าพลอยเป็นเด็กน้อย	พูดกะก้อยเบียดเสียดสี
ลูกเราลูกเขาก็ตาม	อย่าด่าทอ ²⁸ สบผู้ใหญ่
มันรบกันแต่เด็ก	แต่น้อยเล็กห้ามปรามไป
บาดนักหักเล้าไชร	ควรว่ากล่าวผู้เฒ่ามี

(“สุภาษิตสอนหญิงสำนวนชาวไทยภาคใต้,” 2545, น. 110)

2.2.2 ลักษณะเฉพาะถิ่นด้านกลวิธีการสอน

วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้มีกลวิธีการสอนส่วนใหญ่เหมือนคล้ายกับวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง แต่กวีภาคใต้ก็มีกลวิธีการสอนบางกลวิธีที่แตกต่าง แสดงลักษณะ

²⁸ ทบ หมายถึง กระเทย

เฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้เช่นกัน กลวิธีดังกล่าว ได้แก่ การสอนด้วยการข่มขู่ให้เกรงกลัว มากกว่าการโน้มน้าวให้ทำตามด้วยความสมัครใจ ซึ่งเป็นกลวิธีการสอนที่ต่างจากภูมิภาคอื่นอย่างชัดเจน

การสอนด้วยการข่มขู่ให้เกรงกลัว

การสอนด้วยการข่มขู่ให้เกรงกลัวเป็นกลวิธีการสอนกลวิธีหนึ่งที่ปรากฏชัดในวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้ สะท้อนโลกทัศน์ของคนในสังคมภาคใต้ที่เคร่งครัดเรื่องจารีตปฏิบัติของผู้หญิง โดยเฉพาะเรื่องความกตัญญูต่อมารดา และความเคารพข้อสัตย์ต่อสามี พิจารณาได้จากกวีภาคใต้สอนด้วยการข่มขู่ให้เกรงกลัวทั้งการอ้างถึงเรื่องอาญาสิทธิ์และระบบผลกรรมที่จะต้องไปชดใช้ในอบายภูมิ ซึ่งพบกลวิธีดังกล่าวใน **สุภาษิตสอนหญิงสำนวนชาวไทยภาคใต้ และสุภาษิตสอนหญิงคำกลอน ฉบับนางนิล ทวีเศษ สำนวนที่ 2**

การข่มขู่ให้เกรงกลัวด้วยการอ้างถึงเรื่องอาญาสิทธิ์ซึ่งเป็นสิทธิ์ที่ผู้มีอำนาจสามารถลงโทษผู้กระทำผิดได้โดยไม่ผิดกฎหมาย ปรากฏชัดใน **สุภาษิตสอนหญิงสำนวนชาวไทยภาคใต้** เห็นได้จาก มีข้อความตอนหนึ่งที่กวีระบุว่า “**ญาสิทธิ์ไว้แก่มารดา**” เพื่อเตือนบุตรสาวว่า ผู้เป็นลูกจำเป็นต้องอยู่ในโอวาทของมารดาอย่างเคร่งครัด เนื่องจากรดาเป็นผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดสามารถทรมานบุตรสาวได้ นอกจากมารดา ผู้มีอาญาสิทธิ์ที่สามารถลงโทษผู้หญิงได้ คือสามี หญิงใดที่ด่าทอไม่เคารพสามี สามีมีสิทธิ์ทุบตีหรือดุด่าได้ และหากหญิงใดมีชู้ สามีสามารถจับตัวหญิงผู้นั้นส่งให้ผู้ตัดสินความเป็นผู้ลงโทษ ผู้ตัดสินความสามารถเขียน ทบตี ประจานทั้งหญิงและชายชู้ให้อับอายกลางที่ชุมนุมชนได้ ดังคำประพันธ์

ตั้งอยู่ตามโอวาท	อย่าให้คลาดคำผัวว่า
สิ่งหนึ่งอย่าฟังมา	เอาจิตออกนอกใจชาย
อย่าสอดลอดทำชู้	ชายนี้รู้เท่าเจตนาย
ผัวรู้จักขุนาย	จับส่งนายจะติดคา
เขาเขียนและทบตี	ร้องเสียงมีทั้งสองรา
เขียนถามกลางศาลา	ชายหน้าตาอย่าควรทำ

(“สุภาษิตสอนหญิงสำนวนชาวไทยภาคใต้,” 2545, น. 104)

นอกจากการข่มขู่ให้เกรงกลัวด้วยการอ้างถึงเรื่องอาญาสิทธิ์ซึ่งเป็นบทลงโทษทางกายที่สตรีจะได้รับในปัจจุบัน กวีภาคใต้ยังข่มขู่ให้เกรงกลัวด้วยการระบุผลกรรมที่สตรีต้องไปรับโทษในอบายภูมิซึ่งบทลงโทษทางใจที่ค่อนข้างรุนแรงไว้ในคำสอน วิธีดังกล่าวนี้แม้จะพบในวรรณกรรมคำสอนสตรีท้องถิ่นอื่นเช่นกัน เพราะต่างได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา แต่ความโดดเด่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้อยู่ที่การอธิบายบทลงโทษอย่างละเอียด และกล่าวถึงการตัดสินบนมยมบาลเพื่อลดหย่อนโทษให้ ซึ่งพบกลวิธีเช่นนี้เฉพาะในวรรณกรรม

คำสอนสตรีภาคใต้ ดังปรากฏในเรื่องสุภาษิตสอนหญิงสำนวนชาวไทยภาคใต้ และสุภาษิตสอนหญิงคำกลอน ฉบับนางนิล ทวีเศษ สำนวนที่ 2

ตัวบทแรก กวีระบุโทษของบุตรสาวที่ไม่เคารพเชื่อฟังมารดาว่าต้องใช้กรรมในนรกยาวนาน กลายเป็นเปรตทนทุกข์เวทนา ไม่มีหูไม่มีตา ไม่มีมือไม่มีเท้า กินแต่เลือดหนองของตนเอง แม้พระพุทธรูปจะมาโปรดก็ยากที่จะพ้นจากบาปกรรมที่ทำเอาไว้ ต้องถูกไฟเผาในกระทะเหล็ก ตายวันละเจ็ดครั้ง ยมบาลลงโทษซ้ำด้วยการเอาคีมคีบลิ้นออกมา เมื่อสิ้นกรรมก็ต้องขึ้นมาเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานอีก ส่วนผู้หญิงที่ด่าทอสามีและมีชู้ กวีระบุว่า หลังจากถูกผู้ตัดสินความเขียนตีประจาน ซึ่งอาจผ่อนผันได้ด้วยการติดสินบนหรือว่าจ้างเพื่อให้โทษเบาลง แต่เมื่อตายไปไม่อาจลดหย่อนโทษได้ เพราะยมบาลไม่ชอบเงิน หญิงผู้นั้นจะถูกยมบาลทุบตีซ้ำจากนั้นต้องไปรับโทษอีกด้วยการปีนต้นจ้าวในนรก เป็นเหยื่อสุนัข ถูกนกตะกรุม และอีกปากเหล็กจิกกัดวันละเจ็ดครั้ง เมื่อตายแล้วเกิดขึ้นมาใหม่ก็เป็นเหยื่อสุนัขอีกครั้ง ต้องปีนต้นจ้าวแล้วห้อยหัวลงมา หลังจากชดใช้กรรมในนรกเป็นเวลายาวนานก็จะได้เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานในโลกมนุษย์ หรือหากได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเกิดเป็นคนโง่คนโง่เขลา หน้าตาอัปลักษณ์ ดังคำประพันธ์

เมื่อตายก็ไม่เปล่านั้น	ยมบาลยังจะซ้ำ
ทุบตีไปตามกรรม	ทนนรกได้ยากใจ
[...]	
ขึ้นจ้าวเลือดไหลสก ²⁹	เอนารมาเป็นเร็น ³⁰
ทนทุกข์นานเหลือเกิน	อยู่นรกเป็นเหยื่อหมา
นกตะกรุมกาปาเหล็ก	เจาะวันละเจ็ดคราบครา
เกิดขึ้นเป็นเหยื่อหมา	ขึ้นต้นจ้าวเอาหัวลง
หลายชาติทนเสดสา ³¹	ในนรกนั้นโดยจง
สิ้นกรรมได้คืนคง	เกิดชมพู่เป็นเตี๋ยจ้าน
กลับชาติเป็นมนุษย์	เป็นคนโง่ ³² ไปสาธารณะ
รูปชั่วไม่ได้การ	พึงเกลียดชังเสียเถิดหนา

(“สุภาษิตสอนหญิงสำนวนชาวไทยภาคใต้,” 2545, น. 104-105)

²⁹ สก หมายถึง เปียกชุ่มโชกจนหยด

³⁰ เร็น หมายถึง เรือน

³¹ เสดสา หมายถึง ลำบากอย่างยิ่ง

³² โง่ หมายถึง โง่

ส่วนสุภาษิตสอนหญิงคำกลอน ฉบับนางนิล ทวีเศษ ส่วนหนที่ 2 กวีภาคใต้ระบุ
ผลกรรมของการไม่เคารพสามีไว้เช่นกัน สตรีที่แสดงอาการโกรธหรือพูดจาหยาบคายด่าว่าสามี
เมื่อตายไปจะตกนรกอเวจี เมื่อใช้กรรมหมดแล้วก็ต้องเกิดเป็นเปรตที่ร่างกายเน่าเปื่อยและ
พิการ ทนทุกข์เวทนายาวนาน ดังคำประพันธ์

ถึงผัวโหดโหดร้ายสันดาลชั่ว	ถึงดีร้ายก็เป็นผัวของโฉมนี้
อย่าโกรธว่าหยาบคำกระลือ	เมื่อตายไปอะวี้เป็นเรือนตัว
จะทนทวดอยู่ในเขษณรทนั้น	เพราะบาปครั้นที่เจ้าสบปรมาทผัว
ยังบาปเสสเปนเปรตดูหน้ากลัว	ท้องเนื้อตัวเปื่อยเน่าพิการนาน

(“สุภาษิตสอนหญิงคำกลอน ฉบับนางนิล ทวีเศษ,” 2547, น. 51)

2.3 ลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคเหนือ

วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคเหนือ โดยเฉพาะในกลุ่มวัฒนธรรมล้านนาซึ่งมีความสัมพันธ์
ทางประวัติศาสตร์กับอาณาจักรล้านช้าง ปรากฏลักษณะเฉพาะถิ่นเช่นเดียวกับวรรณกรรม
คำสอนสตรีในกลุ่มวัฒนธรรมอื่น นอกจากกวีท้องถิ่นจะถ่ายทอดคำสอนด้วยภาษาล้านนาและ
ใช้ฉันทลักษณ์ประเภทร่าย คร่าว และโคลง ซึ่งเป็นฉันทลักษณ์ที่คนในท้องถิ่นนิยมสร้าง
และเสพ กวีล้านนายังแทรกเนื้อหาคำสอนบางประเด็นและใช้กลวิธีการสอนบางกลวิธีที่เป็น
ลักษณะเด่นเฉพาะถิ่น ดังจะอธิบายละเอียดอย่าง ดังนี้

2.3.1 ลักษณะเฉพาะถิ่นด้านเนื้อหาคำสอน

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบคำสอนสตรีในวรรณกรรมคำสอนทั้ง 4 ภูมิภาค พบว่าคำสอน
สตรีในวรรณกรรมคำสอนภาคเหนือ มีรายละเอียดปลีกย่อยบางประการที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่น
และคำสอนดังกล่าวสะท้อนค่านิยม ความเชื่อ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น
รวมทั้งสถานภาพของผู้หญิงล้านนาได้เป็นอย่างดี คำสอนที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นด้านเนื้อหา
คำสอนของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคเหนือ มีดังนี้

1) สตรีควรรู้จักลักษณะภรรยาที่ดีและไม่ดี 7 ประเภท

คำสอนสตรีประเด็นแรกที่กวีล้านนานำเสนอต่างจากวรรณกรรมคำสอนท้องถิ่นอื่น
คือคำสอนเรื่องลักษณะภรรยาที่ดีและไม่ดี 7 ประเภท เพื่อชี้แนะว่าคุณสมบัติของภรรยา
ที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์เป็นแบบใด ตัวบทที่นำเสนอคำสอนดังกล่าวไว้อย่างเด่นชัด คือ
เรื่องปู่เฒ่าสอนหลาน ผู้แต่งระบุว่าภรรยาที่พึงประสงค์มี 4 ประเภท ได้แก่ 1) “ญาติภรรยา”
คือ ภรรยาที่ปฏิบัติต่อสามีเหมือนญาติพี่น้องของตนเอง คอยคำชูสามี 2) “อิตตาภรรยา” คือ
ภรรยาที่รัก ซื่อสัตย์ สละชีวิตแทนสามีได้ 3) “ภคินีภรรยา” คือ ภรรยาที่ปฏิบัติต่อสามีเหมือน

น้องปฏิบัติต่อพี่ด้วยความรัก 4) “มาตาทิรียา” คือ ภรรยาที่รักสามีประหนึ่งมารดารักบุตร และ 5) “สหายภริยา” คือ ภรรยาที่ปฏิบัติต่อสามีเหมือนเพื่อน ดังข้อความ

ภริยาอันว่าเมียบุคคลทั้งหลาย มี 5 จำพวกคือว่า ญาติภริยา เมียเสมอดั่ง ญาติพี่น้องตนแท้ ย่อมค้าชูผัวตนแท้ ๆ เมียสองคนนี้ยังหานักแล จำพวกหื้อ ถึงสุขแท้ จำพวกนี้ อุตตาภริยา เมียเสมอดั่งใจตนแท้ มั่นย้อมรักผัวตนนัก ใจบ่ได้พราวผัวตน มั่นก็สละชีวิตตายตามผัวตนได้แท้ เมีย 2 คนหายาก นักแล จำพวก 1 ภคินีภริยา เมียเสมอดั่งน้องรักพี่ตนนั้น น้องปฏิบัติต่อพี่ ด้วยประการสันใด เมียปฏิบัติด้วยประการสนั้น ยังหายากพอดีแล [...] เมียจำพวก 1 ชื่อสหายภริยา เมียเสมอ ดั่งสหายตน เมียผู้ปานกลาง

(“ปู่เถ่าสอนหลาน,” 2559, น. 58)

ส่วนภรรยาที่ไม่พึงประสงค์มี 2 ประเภท ได้แก่ 1) “โจรภริยา” คือ ภรรยาที่ทำตัวเหมือนโจร ขอบขโมยข้าวของไปเลี้ยงดูชายชู้ และ 2) “อัยยัสสะภริยา” คือ ภรรยาที่ทำตัวเหมือนเจ้านาย พุดจาหยาบคายนกหมีนสามีทั้งต่อหน้าและลับหลัง ภรรยา 2 ประเภทนี้ เมื่อตายไปจะตกนรก และหากได้เกิดเป็นมนุษย์อีกครั้งก็จะมีรูปร่างอัปลักษณ์และต้องมีสถานภาพเป็นข้ารับใช้ทุกภพชาติเพราะปฏิบัติต่อสามีไม่ดี ดังข้อความ

จำพวก 1 โจรภริยา เมียเสมอดั่งโจร มักลักเอาเข้าของผัวไปสู่ขู้สู่ข่าวกิน จึงกระทำร้ายแก่ผัวตน เป็นดั่งโจรนั้นแล จำพวกนี้ชื่อ อัยยัสสะภริยา เมียเสมอดั่งนายแก่ผัวนั้น เยียะจาใหญ่ใส่สูง สหาวดูแคลนผัวตนต่อหน้า ลับหลังผัวตน เมียสองคนนี้ร้ายนักหาไหนก็ได้บ่ยาก ครั้นว่า เขาตายก็ จักเที่ยงจักได้ตกนรกแท้บ่สงสัย เหตุบ่รู้ครบยาผัวตนแล แม่นได้เกิดมาเป็น คนก็มีรูปร่างอันผางอันร้ายนักเพราะวิบากได้ประมาทผัว ได้กระทำร้ายแก่ ผัวตน บ่รู้ครบยาผัวตนนั้นแล ครั้นว่ามันเกิดมาเป็นคนก็จักได้เป็นข้าท่าน ทุกชาติเพราะเอาผัวเป็นข้านั้นแล

(“ปู่เถ่าสอนหลาน,” 2559, น. 58)

คำสอนเรื่องลักษณะภรรยาที่ดีและไม่ดีทั้ง 7 ประเภทนี้ ผู้เรียบเรียงน่าจะได้รับ อิทธิพลด้านเนื้อหามาจากคำสอนเรื่องภรรยา 7 ประเภท ซึ่งเป็นคำสอนที่พบในภริยาสูตร

ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต และอรรถกถาสุขตาชาดก³³ อย่างไรก็ดี เมื่อเปรียบเทียบกับเนื้อหาในภริยาสูตร กวีล้านนาไม่ได้กล่าวถึงภรรยา 2 ประเภท ได้แก่ “วธกาภริยา” คือภรรยาที่เหมือนเพศฆาต คิดทำร้ายสามี ซึ่งเป็นภรรยาที่ไม่พึงประสงค์ และ “ทาสีภริยา” คือภรรยาที่ประพฤติตนเหมือนทาส ยอมอยู่ในอำนาจสามี แม้จะถูกเยิ่นตีกี้ออดทนไม่โกรธตอบ ซึ่งเป็นภรรยาที่พึงประสงค์ตามที่ปรากฏในภริยาสูตร แต่เปลี่ยนมากล่าวถึง “ญาติกาภริยา” และ “อิตตาภริยา” แทน ส่งผลให้คำสอนเรื่องภรรยา 7 ประเภท ในวรรณกรรม คำสอนภาคเหนือมีรายละเอียดปลีกย่อยบางประการที่ต่างจากคำสอนในพุทธศาสนา

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า สาเหตุที่กวีล้านนาปรับเปลี่ยนคำสอนดังกล่าวคงเป็นเพราะ “วธกาภริยา” และ “ทาสีภริยา” เป็นภรรยาที่ไม่ค่อยพบเจอในสังคมล้านนา กวีจึงเลือกกล่าวถึงภรรยาประเภทอื่นที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นมากกว่า โดยเฉพาะคำสอนเรื่อง “ทาสีภริยา” ทั้งนี้เพราะในสังคมล้านนาอนุญาตให้ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องอดทน ยินยอมให้สามีทำร้ายร่างกายเสมอไป ดังเห็นได้จากกฎหมายข้อหนึ่งในมั่งรายศาสตร์ที่อนุญาตให้ภรรยาสามารถหย่าร้างสามีได้โดยไม่มีความผิดหากฝ่ายชายประพฤติชั่วชอบดื่มสุราแล้วทุบตีภรรยาเกิน 3 ครั้ง³⁴

2) สตรีไม่ควรทำพฤติกรรมที่เป็นข้อห้ามตามความเชื่อเรื่องชีวิตของชาวล้านนา

ในวัฒนธรรมล้านนามีความเชื่อเรื่อง “ชีวิต”³⁵ ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับจารีตต้องห้ามของคนในท้องถิ่น ผู้ใดกระทำในสิ่งที่ต้องห้ามจะตกชีวิตหรือเกิดความอัปมงคล เกิดความทุกข์

³³ ภรรยา 7 ประเภท คือ ภรรยาแบบต่าง ๆ จำแนกโดยคุณธรรม ความประพฤติลักษณะนิสัย และการปฏิบัติต่อสามี ประกอบด้วย ภรรยาที่ไม่พึงประสงค์ 3 ประเภท คือ 1. วธกาภริยา (ภรรยาเยี่ยงเพศฆาต, ภรรยาที่คิดร้าย ซื่อได้ด้วยเงิน มิได้อยู่กับด้วยความพอใจ ยินดีขายอื่น ดูหมิ่นและคิดทำลายสามี) 2. โจริภริยา (ภรรยาเยี่ยงโจร, ภรรยาผู้ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ) อัยยาภริยา (ภรรยาเยี่ยงนาย, ภรรยาที่เกียจคร้าน ไม่ใส่ใจในงาน กินมาก ปากร้าย หยาบคาย ใจเหี้ยม ชอบข่มสามี) และภรรยาที่พึงประสงค์ 4 ประเภท คือ 1. มาตาภริยา (ภรรยาเยี่ยงมารดา, ภรรยาที่หวังดีเสมอ คอยห่วงใยเอาใจใส่สามี เหมือนมารดาปกป้องบุตร และประหยักรักษาทรัพย์ที่หามาได้) 2. ภคินีภริยา (ภรรยาเยี่ยงน้องสาว, ภรรยาผู้เคารพรักสามี ดังน้องรักพี่ มีใจอ่อนโยน รู้จักเกรงใจและคล้อยตามสามี) 3. สขีภริยา (ภรรยาเยี่ยงสหาย, ภรรยาที่เป็นเหมือนเพื่อน พบสามีเมื่อใด ก็ปลื้มปิติใจเหมือนเพื่อนพบเพื่อนที่จากไปนาน เป็นผู้มีการศึกษาอบรม มีกิริยามารยาท ความประพฤติดี รักดีต่อสามี) 4. ทาสีภริยา (ภรรยาเยี่ยงทาสี, ภรรยาที่ยอมอยู่ในอำนาจสามี ถูกขู่ตะคอกเยิ่นตีกี้ออดทนไม่โกรธตอบ) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 206)

³⁴ ดังข้อความในกฎหมายว่า “หากชายประพฤติชั่วชอบกินเหล้าเมายา ชอบทุบตีเมียให้มันทำทัณฑ์บน 3 ครั้ง หากครบ 3 ครั้งให้ไล่หนีและริบข้าวของมันทั้งหมด” (สมหมาย เปรมจิตต์, 2518, น. 9)

³⁵ อุดม รุ่งเรืองศรี (2542, น. 716) อธิบายว่า คำว่าชีวิตน่าจะมาจาก “กฤษณ์” หรือ “กฤตย์” ดังพบว่า มีคำเรียกพระนารายณ์ว่า “พระชีวิตมีอสี” และเรียกวรรณกรรมเรื่องอุสภารสว่า “พระชีวิตพระพาน” คือพระกฤษณะและเจ้ากรุงพาน ทั้งนี้ในการเขียนอักษรธรรมว่า “กฤตย์” นั้น อักษร “กร” ออกเสียงเท่ากับอักษร “ข” และตัว “ฤ” ออกเสียงเป็น “สระอี หรือ สระอือ” อยู่แล้ว

ความกังวล หรือเกิดเหตุการณ์ไม่ดีกับตนเอง ครอบครัว หรือส่วนรวมได้ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542, น. 716-717)

วรรณกรรมคำสอนภาคเหนือพบคำสอนที่เตือนสติไม่ให้ทำพฤติกรรมที่เป็นข้อห้ามตามความเชื่อเรื่องชีวิตซึ่งเป็นคำสอนที่ไม่พบในวรรณกรรมคำสอนสตรีท้องถิ่นอื่น ตัวอย่างที่กล่าวถึงความเชื่อเรื่องชีวิตอย่างชัดเจน คือ **คร่ำรำคำสอนเจ้าราช** โดยผู้แต่งกำหนดให้ “พระบาทเหนือหัว” หรือเจ้าเมืองเป็นผู้สอน “รีตคลอง” (ฮิตคลอง) ซึ่งหมายถึงจารีตอันเป็นครรลองของคนในสังคม ข้อห้ามที่ผู้หญิงล้านนาไม่ควรกระทำตามความเชื่อเรื่องชีวิตมีหลายประการ ตัวอย่างเช่น ห้ามตำข้าวให้มีเสียงดังสนั่นทั่วบ้านในเวลาเช้าจนพ่อแม่ตกใจ ห้ามนั่งบริเวณหัวมอ³⁶ ซึ่งมีสากตำข้าวที่ใช้กับครกมอ (ครกกระเดื่อง) อยู่ด้านล่าง เพราะจะทำให้เสียทรัพย์สมบัติ ห้ามทุบตีแข่งตำหูกหมาควายวัวเปิดไถที่เป็นสัตว์เลื้อย ดังคำประพันธ์

ผู้ยอดสาวจี นารีร้างแคว	จูงจำซื้อไต้ยังคำ
คันลูกเมื่อเช้า เอาเข้าลงตำ	อย่าแค้นมอ ³⁷ ดัง เสียงนั้นทั่วบ้าน
อย่าหือพ่อแม่ตกใจ แม่บัวไหวก้าน	ชีวิตเขาเป็นอย่างนั้น

[...]

ร้อนเข้าร้อนของ เงินทองบ่เท่า	อย่านั่งสากเข้าหัวมอ
หือจำจื้อไว้ ร้อนเข้าร้อนของ	หือจิวทอง แม่จำจื้อไต้
อย่าขับพาโล แม่คำพับไต้	จักชีวิตเสื่อมชาจิมน้อง

[...]

เปิดไถหูกหมา	เจ้าแพงที่รัก	อย่าตีตำหยอ ³⁸ เมามัว
แข่งตำสัพพะ	ของเลี้ยงแห่งตัว	หูกหมาควายวัว เปิดไถเป็นต้น
ฮ่ำปากฮ่ำกิน ³⁹	บ่หันแต่สัน	มันจักชีวิตเขาเสื่อมร้อน

(“คร่ำรำคำสอนเจ้าราช,” 2545, น. 165, 168)

³⁶ หัวมอ หมายถึง ส่วนที่เป็นหัวของท่อนไม้ที่ใช้เป็นกระเดื่องตำข้าว (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 10, 2542, น. 5077-5078)

³⁷ แค้นมอ ในภาษาล้านนา หมายถึง กระทุ้ง กระแทก ครกกระเดื่องที่ใช้ตำข้าว

³⁸ หยอ ในภาษาล้านนา หมายถึง กระทบกระเทียบ ประชด แดกดัน

³⁹ ฮ่ำ ในภาษาล้านนา หมายถึง โรคห่า “ฮ่ำปากฮ่ำกิน” ในที่นี้จึงหมายถึง ตายเพราะโรคระบาดอย่างร้ายแรง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2556, น. 1331) ให้คำอธิบายว่า ห่าคือชื่อผีจำพวกหนึ่ง ถือกันว่าทำให้เกิดโรคระบาดอย่างร้ายแรง เป็นเหตุให้คนตายจำนวนมาก เช่น โรคลงราก (อหิวาตกโรค) กาฬโรค จึงเรียกโรคนี้ว่า โรคห่า

คำประพันธ์ที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ากวีล้านนาแทรกคำสอนที่เป็นข้อห้ามตามความเชื่อเรื่องชีวิตของคนในท้องถิ่นไว้อย่างน่าสนใจ เพื่อชี้แนะผู้หมั่นล้านนาให้เรียนรู้วิถีปฏิบัติตามความเชื่อที่คนในท้องถิ่นยึดถือร่วมกัน คำสอนดังกล่าวสะท้อนภูมิปัญญาของชาวล้านนาในการใช้ความเชื่อเรื่องชีวิตควบคุมพฤติกรรมของคนในท้องถิ่นเพื่อสร้างระเบียบและความปลอดภัยในสังคม รวมทั้งช่วยให้มนุษย์กับธรรมชาติอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล

2.3.2 ลักษณะเฉพาะถิ่นด้านกลวิธีการสอน

นอกจากลักษณะเฉพาะถิ่นด้านเนื้อหาคำสอน วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคเหนือปรากฏลักษณะเฉพาะถิ่นด้านกลวิธีการสอนเช่นกัน กวีล้านนามีกลวิธีสอนบางกลวิธีที่ต่างจากรรณกรรมคำสอนสตรีในกลุ่มวัฒนธรรม ทั้งการสอนด้วยปริศนาธรรมและการสอนด้วยประโยคที่มีโครงสร้างประโยคเดิมซ้ำไปมา

1) การสอนด้วยปริศนาธรรม

กลวิธีการสอนสตรีที่พบเฉพาะในวรรณกรรมคำสอนภาคเหนือกลวิธีแรก คือ การสอนด้วยปริศนาธรรม พบการใช้กลวิธีนี้ในเรื่อง **ปู้เถ่าสอนหลาน** กวีสอนเรื่อง “โลกวัตรผู้หญิง” ด้วยการตั้งปริศนาธรรมเกี่ยวกับข้อควรปฏิบัติตนและการครองเรือน 13 ข้อ จากนั้นค่อยอธิบายเฉลยในตอนท้าย เมื่อพิจารณาตามเนื้อหาปริศนาธรรมในตอนแรกอาจทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเข้าใจความเป็นอยู่อย่างหนึ่ง แต่เมื่อได้อ่านหรือฟังคำอธิบายก็จะเข้าใจความหมายของปริศนาธรรมที่แท้จริงว่ากวีต้องการสอนเรื่องอะไร กลวิธีเช่นนี้เป็นกุศโลบายช่วยให้ผู้อ่านผู้ฟังฝึกตีความและช่วยดึงดูดความสนใจให้ผู้อ่านผู้ฟังตั้งใจฟังคำสอนได้อีกทางหนึ่งด้วย ตัวอย่างการสอนปริศนาธรรม 2 ข้อแรกในเรื่อง **ปู้เถ่าสอนหลาน** มีดังนี้

“หื้อหมั่นยกแยกสองขา มือตีมาหาหัวเหน่า”

“หื้อรักชูเก่ากว่าผัว”

[...]

หื้อหมั่นยกแยกสองขา มือตีมาหาหัวเหน่า คือหื้อหมั่นจกค้อนด้วย

หื้อรักชูเก่ากว่าผัวตนนั้น คือหื้อรักพ่อแม่ปู้ย่าตน หื้อใส่ใจอุปัฏฐากครบยำ

ด้วยคารวะ

(“ปู้เถ่าสอนหลาน,” 2559, น. 44)

ข้อความที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ผู้เรียบเรียงเรื่อง **ปู้เถ่าสอนหลาน** สอนสตรีด้วยการตั้งปริศนาธรรม ปริศนาธรรมข้อแรก คือ “หื้อหมั่นยกแยกสองขา มือตีมาหาหัวเหน่า” (ให้ขยันขยับสองขา ใช้มือตวัดมาหาหัวเข่า) และปริศนาธรรมอีกข้อหนึ่งคือ “หื้อรักชูเก่ากว่าผัว”

(ให้รักชู้เก่ากว่าสามีตน) หลังจากนั้นค่อยอธิบายขยายความปรีศนาธรรมดังกล่าวภายหลังว่า “หื้อหมั้นยกแยกสองขา มือตีมาหาหัวเห่นา คือหื้อหมั้นจกค้อนด้วยหูก” (ให้ขยับขยับสองขา ใช้มือตีตัวมาหาหัวเห่นา หมายถึงให้ขยับทอผ้าด้วยหูกอย่างประณีต) และ “หื้อรักชู้เก่ากว่าผัวตนนั้น คือหื้อรักพ่อแม่ปู่ย่าตน หื้อใส่ใจอุปฐากครบยำด้วยคารวะ” (ให้รักชู้เก่ากว่าสามีตน หมายถึงให้เคารพรัก คุณอุปถัมภ์พ่อแม่ปู่ย่าของตน)

2) การสอนด้วยประโยคที่มีโครงสร้างประโยคเดิมซ้ำไปมา กลวิธีการสอนสตรีที่พบเฉพาะในวรรณกรรมคำสอนภาคเหนืออีกกลวิธีหนึ่ง คือการสอนด้วยประโยคที่มีโครงสร้างประโยคเดิมซ้ำไปมาเพื่อย้ำว่าหากปฏิบัติเช่นนั้นแล้วจะได้รับผลเช่นไร กลวิธีนี้พบในวรรณกรรมคำสอนเรื่องคำสอนพระยามังราย และปู้เถาสอนหลาน ในเรื่องคำสอนพระยามังราย เนื้อหาที่ว่าด้วยลักษณะของหญิงไม่ดี ผู้แต่งระบุพฤติกรรมของผู้หญิงที่ไม่พึงประสงค์ด้วยประโยคสั้น ๆ ทีละประโยค แล้วลงท้ายประโยคด้วยข้อความว่า “...หญิงผู้นั้นกับดี” เสมอ ส่วนเรื่องปู้เถาสอนหลาน กวีนำเสนอคำสอนในลักษณะเดียวกัน เพียงแต่เปลี่ยนข้อความลงท้ายประโยคเป็น “...ผัวก็รัก” และ “...ผัวก็ชัง” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พี่น้องร้องน่านชาน หญิงผู้นั้นกับดี
เอาตีนลงชานมักทีบปาก หญิงผู้นั้นกับดี
สั่งปากถ้อยลื้มคำ หญิงผู้นั้นกับดี
เสื่อผ้าย่าฝน⁴⁰ บ่สู้ตาก หญิงผู้นั้นกับดี
มักลากเอาลูกอ่อนน้อยไปรวมการ
หญิงผู้นั้น-กับดี
(“คำสอนพระยามังราย,” 2551, น. 28)

บ่มักไปแอ้วบ้านแลเรือนท่าน ผัวก็รัก
หยิบสนแล้ว⁴¹ หื้อเป็นลาย ผัวก็รัก
[...]
แขกแก้วขึ้นมาเรือนมามักจ่มฟ้อง ผัวก็ชัง
เที่ยวทางมักไปซ้ำ ผัวก็ชัง
แซ่ส่มปอยไว้บ่ดำหัว⁴² ผัวก็ชัง
(“ปู้เถาสอนหลาน,” 2559, น. 40-41)

2.4 ลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคอีสาน

วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคอีสาน มีเนื้อหาคำสอนและกลวิธีการสอนที่ใกล้เคียงกับวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคเหนือมากกว่าวรรณกรรมคำสอนสตรีภูมิภาคอื่น เนื่องจากทั้งสองกลุ่มวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์ทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมมายาวนานอย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคอีสานกับวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคเหนือ รวมทั้งวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลางและภาคใต้ พบว่าวรรณกรรมคำสอนสตรี

⁴⁰ ย่าฝน ในภาษาอีสานหมายถึง เปียกฝน

⁴¹ หยิบสนแล้ว ในภาษาอีสานหมายถึง หยิบปักถักร้อย

⁴² ดำหัว ในภาษาอีสานหมายถึง สระผม, พิธีแสดงความเคารพผู้มีอาวุโสหรือผู้มีบุญคุณในเทศกาลสงกรานต์

ภาคอีสานมีรายละเอียดปลีกย่อยด้านเนื้อหาคำสอน และมีกลวิธีการสอนบางกลวิธีที่แตกต่างจากกลุ่มวัฒนธรรมอื่น แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นดังนี้

2.4.1 ลักษณะเฉพาะถิ่นด้านเนื้อหาคำสอน

กวีอีสานนำเสนอคำสอนสตรีที่พบเฉพาะในวรรณกรรมคำสอนอีสานไว้หลายประเด็น พบทั้งคำสอนเรื่องสตรีควรรู้ข้อควรปฏิบัติเกี่ยวกับการลงช่วงเข็นฝ้ายตอนกลางคืน สตรีควรเรียนรู้วิธีทำอาหารประจำถิ่น สตรีไม่ควรทำพฤติกรรมที่เป็นข้อห้ามตามความเชื่อเรื่องชะล่าของชาวอีสาน และสตรีควรมีวิชาความรู้ด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

1) สตรีควรรู้ข้อควรปฏิบัติเกี่ยวกับการลงช่วงเข็นฝ้ายตอนกลางคืน

ในอดีต ชาวอีสานมีประเพณีที่เรียกว่า “การลงช่วง” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ชายหนุ่มมาช่วยหญิงสาวทำงานในช่วงกลางคืน โดยเฉพาะการ “เข็นฝ้าย” (ปั่นฝ้าย)⁴³ ในบริเวณลานบ้าน หรือสนามบ้านที่เรียกว่า “ช่วงเอือน” ในระหว่างการลงช่วงนี้ ชายหนุ่มในหมู่บ้านนั้นหรือต่างหมู่บ้านมักมาช่วยทำงาน และพูดคุยหยอกล้อหรือเกี้ยวพาราสีกับหญิงสาวด้วยคำผญาเครือ⁴⁴ กิจกรรมนี้จึงทำให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสเลือกคู่ครองไปในตัว (ปรีชา พิณทอง, 2542ข, น. 3876-3877)

ประเพณีลงช่วงนี้แม้จะเป็นประเพณีที่ดั้งเดิมของชาวอีสาน แต่ก็มีข้อควรระวังที่หญิงสาวควรเรียนรู้เช่นกัน เห็นได้จากกวีอีสานนำเสนอคำสอนดังกล่าวไว้ในไว้ในเรื่อง **อินทนิลสนทนลูก** ผู้แต่งห้ามไม่ให้หญิงสาวนั่งเข็นฝ้ายในเวลากลางคืนเพียงลำพัง หากจะพูดคุยกับชายหนุ่มต้องพูดคุยกันในสถานที่ที่มีแสงสว่าง นอกจากนี้ หญิงสาวควรรู้จักวางตนไม่ควรพูดคุยหยอกล้อกับชายหนุ่มที่เป่าแคน เป่าขลุ่ย ร้องเพลง หรืออ่านหนังสือผูกเพื่อเกี้ยวสาว ดังคำประพันธ์

⁴³ การเข็นฝ้าย คือการปั่นฝ้ายให้เป็นเส้นด้าย แต่เดิมสตรีอีสานจำเป็นต้องฝึกทักษะการปั่นฝ้ายและการทอผ้า เพื่อให้ได้รับการยกย่องว่าเป็นกุลสตรี การเข็นฝ้ายมักกระทำในช่วงฤดูที่ว่างจากงานไร่นา หญิงสาวจะรวมตัวกันเข็นฝ้ายในยามค่ำคืนที่ลานบ้านหรือบริเวณบ้าน ซึ่งเรียกว่า “ลงช่วง” (ช่วง แปลว่า บริเวณบ้าน) ขณะที่กิจกรรมนี้ ชายหนุ่มในชุมชนหรือชายหนุ่มจากชุมชนอื่นอาจมาช่วยงาน พูดคุย หรือเกี้ยวพาราสีหญิงสาว จนกระทั่งตีกพอสมควรจึงแยกย้ายกลับบ้านตนเอง (ธวัช ปุณโณทก, 2542, น. 555)

⁴⁴ คำผญาเครือ เป็นคำผญาหรือโวหารที่หนุ่มสาวใช้พูดจาเกี้ยวพาราสีกัน คำผญาประเภทนี้เป็นที่รู้จักและใช้กันอย่างแพร่หลายในท้องถิ่นอีสาน ในบางครั้งคนเฒ่าคนแก่อาจนำไปใช้พูดเปรียบเปรยเป็นทำนองหยอกเย้ากันเล่นด้วย ถ้าหนุ่มสาวพูดเกี้ยวกันขณะที่ลงช่วง เรียกว่า “จ่ายผญา” (สาร สารทัศนันทน์, 2542, น. 699)

กลางคั่นนั้น เซ็นใหม่ให้มีคู่
 อย่าได้ เฮ็ดโอดอ้าง ทอมท้ออยู่ผู้เดียว พ่อเนอ

[...]

อันหนึ่ง ไฟตามได้ เอื่องแสงให้เห็นสูง พ่อเนอ
 อย่าได้ มุดมอดไว้ กะบองนั้นอยู่ดำ พ่อเนอ

[...]

ยามใดได้ ยินแคนแกมขลุ่ย
 ผูกหมู บ่าวสำน่อย เที้ยวหลั่นคำคั้น
 เขาก็ ขับแข่งพ็อน ทังอ่านหนังสือ
 อย่าได้ เอ็นเทินเสียง ตอบขายเชิงหลั่น

(“อินทนิพนธ์สอนลูก,” 2514, น. 21)

2) สตรีควรเรียนรู้วิธีทำอาหารประจำถิ่น

คำสอนสตรีที่พบเฉพาะในวรรณกรรมคำสอนอีสานประเด็นต่อมา คือ คำสอนสตรีเกี่ยวกับอาหารประจำถิ่น สะท้อนวัฒนธรรมอาหารที่เกี่ยวข้องวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชาวบ้านในภูมิภาคนี้ ตัวบทที่นำเสนอคำสอนประเด็นดังกล่าวคือเรื่อง **พญาคำกองสอนไพร่** ซึ่งเป็นวรรณกรรมคำสอนสตรีสำนวนท้องถิ่นเพียงสำนวนเดียวที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับอาหารประจำถิ่นอีสาน ทั้งชื่ออาหารและประเภทอาหาร ต่างจากวรรณกรรมคำสอนสตรีในกลุ่มวัฒนธรรมอื่นที่สอนเพียงภาพรวมว่าสตรีมีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบงานครัว

เรื่อง **พญาคำกองสอนไพร่** พบคำสอนเรื่องอาหารประจำถิ่นในเนื้อหาส่วน “บัน⁴⁵ สอนการกิน” ผู้ประพันธ์ชี้แนะสตรีให้ปรุงอาหารที่สุกรับประทาน ไม่ควรรับประทานอาหารดิบเหมือนสัตว์เดรัจฉาน และสอนให้รู้จักอาหารประเภทต่าง ๆ ที่ชาวอีสานนิยมรับประทานในท้องถิ่น เช่น แกงอ่อม⁴⁶ ปลาแดก⁴⁷ แจ่วบอง⁴⁸ ป่น⁴⁹ แกงเอาะ⁵⁰ แกงข้าว⁵¹ ก้อย⁵² ฯลฯ และ

⁴⁵ ตอนของหนังสือ เช่น บันตัน, บันปลาย

⁴⁶ ชื่อแกงชนิดหนึ่งใส่ข้าวเบือและใส่น้ำแต่น้อย

⁴⁷ ปลาที่หมักด้วยเกลือใส่ข้าวคั่วหรือรำ

⁴⁸ น้ำพริกที่ใช้ปลาร้าเป็นเครื่องปรุง

⁴⁹ เครื่องจิ้มอย่างหนึ่ง ส่วนมากปรุงด้วยเนื้อปลาหรือเนื้อกบผสมปลาร้าต้ม เรียกว่า ป่นปลา ป่นกบ เป็นต้น)

⁵⁰ แกงเอาะ เป็นอาหารพื้นบ้านของกลุ่มชนวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง เป็นแกงที่มีน้ำขลุกขลิก ไม่ใสเหมือนแกงทั่วไป แต่ก็ไม่แห้งเหมือนผัด นิยมรับประทานในฤดูหนาว (วัฒนธรรมอาหารไทย: ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2556, น. 51)

⁵¹ ชื่ออาหารชนิดหนึ่งจำพวกแกง มักต้มอาหารให้สุกก่อนแล้วจึงนำมาหั่นหรือฉีกเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่ลงไปในหม้อต้มใหม่พร้อมกับเครื่องปรุง หรือจะปรุงในถ้วยต่างหากก็ได้ เช่น ข้าวไก่ ข้าวกบ

⁵² อาหารชนิดหนึ่ง ทำจากเนื้อ ปลา กุ้งดิบ ๆ มีลักษณะคล้ายกับปล่า

ในตอนท้ายสอนให้ชิมหรือดมกลิ่นอาหารดูก่อน หากอาหารมีรสเปรี้ยวหรือมีกลิ่นเหม็นเปรี้ยว แสดงว่าเสีย ไม่ควรรับประทาน เมื่อทานของควแล้วให้ทำของหวานหรือหาผลไม้มา รับประทานเพื่อล้างปากทาน และควรปลูกผลไม้ พืชผักพื้นบ้านไว้ใช้ประกอบอาหารด้วย ตัวอย่างคำประพันธ์ที่กวีสอนเรื่องการปรุงอาหารอีสานประเภท “บอง” และ “ป่น” มีดังนี้

.....	
พริกปลาแดกใส่นั้น	เขาเอิ้นว่าแจ่ว “บอง”
เมื่อตำแจ่วแล้ว	เอาปลาใส่ตำลง ไปนึ่ง
เขาเอิ้น “ป่น” กินนัว	ให้ค่อยเหยียนทำไว้
	(พญาคำกองสอนไพร่, 2513, น. 23)

3) สตรีไม่ควรทำพฤติกรรมที่เป็นข้อห้ามตามความเชื่อเรื่องชะล่าของชาวอีสาน

คำสอนสตรีที่พบเฉพาะในวรรณกรรมคำสอนอีสานอีกประเด็นหนึ่ง คือคำสอนเรื่อง สตรีไม่ควรทำพฤติกรรมที่เป็นข้อห้ามตามความเชื่อเรื่อง “ชะล่า” (ละล่า) ของชาวอีสาน ซึ่งเป็นข้อห้ามหรือกฎกติกาทางสังคมของกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาวที่เชื่อสืบทอดกันมา หากละเมิดแล้วจะเกิดสิ่งไม่เป็นมงคลต่อตนเองหรือญาติพี่น้อง ชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องชะล่า จำนวนมาก ทั้งชะล่าเกี่ยวกับการกิน การยืน การเดิน การนั่ง การนอน ชะล่าเกี่ยวกับงานศพ และชะล่าทั่วไป (ปรีชา พิณทอง, 2542ก, น. 464-467)

วรรณกรรมคำสอนสตรีอีสานที่สอนสตรีไม่ให้ทำพฤติกรรมที่เกินข้อห้ามจนทำให้เกิด เป็นชะล่า สะท้อนความเชื่อดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น คือเรื่องอินทนิญาณสอนลูก ในทัศนะของกวี พฤติกรรมที่ผู้หญิงทำแล้วเกิดเป็นชะล่า คือหญิงสาวไม่รักษานวลสงวนตัว และภรรยาไม่ไหว อวยพรสามีก่อนเดินทางไปค้าขาย กวีอธิบายว่าหญิงสาวที่รักษานวลสงวนตัว เทวดาจะช่วย ปกป้องรักษา แต่หากไม่รักษานวลสงวนตัว เทวดาก็จะไม่คุ้มครอง ส่วนภรรยาที่ไม่ไหวอวยพรสามี ก่อนเดินทางไปค้าขาย จะทำให้ค้าขายขาดทุน ดังคำประพันธ์

หญิงใดอยู่ ค่ะลำคิง ⁵³ สด้อยอยู่	อันหนึ่ง ผัวไปค้า ของควรให้ฮีบแต่ง
เทวดาอยู่ฟ้า มาเฝ้าหมั่นตน	เมียนอบนัว ประสงค์ข้าส่งพรก็จึง
หญิงใด แสงสงวนสู้ ดันหากามโลก	มีชัยได้ เหลือทีน ⁵⁴ ออกเค็ง
ฝูงหมู่ เทพท่อนไท่ เห็นแล้วถ่ม	เมียคะลำบได้ ทีนคำขี้จุ่มเสีย
น้ำลาย	(“อินทนิญาณสอนลูก,” 2548, น. 41)
(“อินทนิญาณสอนลูก,” 2514, น. 35)	

⁵³ ร่างกาย, ตัวตน

⁵⁴ ทุน

4) สตรีควรมีวิชาความรู้ด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

คำสอนสตรีที่พบเฉพาะในวรรณกรรมคำสอนอีสานประเด็นสุดท้าย คือคำสอนเรื่องสตรีควรมีวิชาด้านหัตถกรรมที่จำเป็นต่อการทำข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวัน ต่างจากวรรณกรรมคำสอนท้องถิ่นอื่นที่มีกวีชี้แนะให้หญิงชาวบ้านเชี่ยวชาญในศาสตร์เฉพาะทางของสตรี ได้แก่ การทอผ้า การเย็บปักถักร้อย และการทำอาหาร สะท้อนว่าในอดีตผู้หญิงอีสานเป็นแรงงานสำคัญในครัวเรือน และได้รับความคาดหวังให้เป็นผู้ร่วมสืบทอดภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้านเช่นเดียวกับบุรุษ

วรรณกรรมคำสอนสตรีอีสานที่นำเสนอคำสอนประเด็นดังกล่าว ได้แก่ เรื่อง **พญาคำทองสอนไพร่และชนชั้นทาสยอคำสอน** ตัวบทเรื่องแรกกวีชี้แนะผู้หญิงให้เรียนวิธีปั้นภาชนะวิธีวาดลวดลายตกแต่ง วิธีทำเครื่องประดับมีค่า วิธีตีโลหะขึ้นรูปเป็นภาชนะต่าง ๆ ซึ่งความรู้เหล่านี้ กวีชี้แนะให้ผู้ชายเรียนเช่นกัน ส่วนเรื่อง **ชนชั้นทาสยอคำสอน** นอกจากความรู้ด้านการทอผ้าและการเกษตร กวียังชี้แนะให้ผู้หญิงเรียนวิธีเจียรระไนและหลอม “ดวงมะณีแก้ว” ดังคำประพันธ์

แนมท้อ เอียนช่างปั้น ถ้วยบัวงอไห่ กิดี
ปั้นหม้อหนึ่ง แต่งดินเผาหม้อ
เอียนช่างเขียนแต้ม ลิงลายตกแต่ง
บ่ได้ยากแค้น สีแต้มขีดเขียน เจ้าเอย
ลือจัก เอียนดีสายสร้อย สว่างล่อเอื้อง
ช่างหล่อแก้ว มณีเข็มคำแน
ชิเอียน ดีขันน้ำ เงินทองภาชโตก กิดี
ถ้อนบ่ได้ออดอยากไฮ้ เอียนได้ชูแนว
แท้แล้ว

(พญาคำทองสอนไพร่, 2513, น. 17)

เอียนสืบทุกไว้ กางก็แบ่งสวย ดินนั้น
ทั้งปลูก ผักหลักพื้น ให้หมั่นตนเพียรไว้
แขนงจัก เอียนดวงมะณีแก้ว
เจียรนัย-หลอมหล่อ
ศาตรศิลป์รู้ไว้ ตนเจ้าหมั่นแสวง
แท้ตาย

(ชนชั้นทาสยอคำสอน, 2525,
น. 17-18)

2.4.2 ลักษณะเฉพาะถิ่นด้านกลวิธีการสอน

วรรณกรรมคำสอนสตรีภาคอีสานมีกลวิธีการสอนส่วนใหญ่คล้ายกับวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคเหนือ แต่ก็มีกลวิธีการสอนบางกลวิธีที่ต่างจากวรรณกรรมคำสอนสตรีภูมิภาคอื่นเช่นกัน กลวิธีการสอนสตรีที่พบเฉพาะในวรรณกรรมคำสอนอีสาน มี 2 กลวิธี ได้แก่ การตั้งประเด็นที่สอนอย่างเฉพาะเจาะจง และการใช้พฤติกรรมของสัตว์เป็นตัวอย่างในการสอน เรื่องการทำหน้าที่ของมารดา ดังจะอธิบายและยกตัวอย่างต่อไปนี้

1) การตั้งประเด็นที่สอนอย่างเฉพาะเจาะจง

คำสอนสตรีในวรรณกรรมคำสอนอีสานหลายเรื่อง กวีแบ่งหัวข้อคำสอนประเด็นต่าง ๆ อย่างเฉพาะเจาะจงเพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังจับประเด็นได้ง่ายขึ้นว่ากำลังฟังหรืออ่านคำสอนหัวข้อใด

การนำเสนอคำสอนด้วยการแบ่งหัวข้อที่สอนอย่างเฉพาะเจาะจงพบในเรื่องอินทนิญาณสอนลูก
พญาคำกองสอนไพร่ และสิหราชสอนลูก ซึ่งมีเนื้อหาการสอนหลายประเด็น

ผู้แต่งเรื่องอินทนิญาณสอนลูกกำหนดหัวข้อที่ต้องการสอนสตรีเป็นประเด็นต่าง ๆ เช่น “สอนใจ” “สอนวาจา” “ลักษณะชายชั่ว” “ลักษณะหญิงถ้อย” “สอนฮิตคลองเอื้อน” ฯลฯ รวมทั้งมีข้อความสื่อสารว่ากำลังจะสอนประเด็นใด ก่อนนำเสนอคำสอนประเด็นนั้น เช่น “บัดนี้ จักกล่าวตั้ง สอนฮิตคลองเอื้อน ก่อนแล้ว ตามดังเห็น แลเฮาเฮียนฮู้” (“อินทนิญาณสอนลูก,” 2514, น. 35) ผู้แต่งเรื่องพญาคำกองสอนไพร่ กำหนดหัวข้อที่สอนเป็น “บัน”⁵⁵ เช่น “บันสอนต่ำทุก” “บันเรียกในเอื้อน” “บันสอนการกิน” “บันสอนกินทาน” ฯลฯ ส่วนผู้แต่งเรื่องสิหราชสอนลูก กำหนดหัวข้อที่ต้องการถ่ายทอดคำสอนไว้ 11 ประเด็น เช่น “ความมีสัจจะ” “อย่าโกรธเมื่อทำทาน” “เรื่องนกกุงกับกา” “การเข้าวัด” “เคารพพ่อแม่-ผัว-คนแก่เฒ่า” ฯลฯ การแบ่งหัวข้อที่สอนอย่างเฉพาะเจาะจงในลักษณะดังกล่าวนี้ นับเป็นภูมิปัญญาการสร้างสรรคัวรรณกรรมลายลักษณ์ อีกรูปแบบหนึ่งที่แสดงความเป็นปราชญ์ของกวีอีสาน

2) การใช้พฤติกรรมของสัตว์เป็นตัวอย่างในการสอนเรื่องการทำหน้าที่ของมารดา

กลวิธีการสอนสตรีอีกกลวิธีหนึ่งที่พบเฉพาะในวรรณกรรมคำสอนอีสาน คือการใช้
พฤติกรรมของสัตว์เป็นตัวอย่างในการสอนเรื่องการทำหน้าที่ของมารดา พบกลวิธีการสอน
ดังกล่าวในเรื่องอินทนิญาณสอนลูก โดยพฤติกรรมของสัตว์ที่กวีนำมาเป็นตัวอย่างในการสอน
เรื่องการทำหน้าที่ของมารดา คือพฤติกรรมของแม่ห่านและแม่ไก่ กวีห้ามผู้หญิงอีสาน
ทำพฤติกรรมเหมือน “ห่านหัวเขียว” ที่ไข่ทั้งไว้กลางบ้าน เมื่อไข่ฟักแล้วก็ไม่เลี้ยงลูก แต่ให้
ทำพฤติกรรมเหมือนแม่ไก่ที่ฟักไข่และดูแลปกป้องลูกจนเติบโตแข็งแรง ดังคำประพันธ์

	อย่าเอาทำเนียมห่าน	
อันหนึ่ง อย่าได้	เทียมผู้ไ้	เป็นห่านหัวเขียว นั้นเนอ
มันก็	ไลลาปละ	ไข่เสียกลางบ้าน
มันก็	ไลลาถัม	เสียใจดอมเพื่อน
ลูกแตก	ออกจากท้อง	มันเลี้ยงบ่เป็น
	[...]	
	ให้เอาทำเนียมไก่	
	เป็นญี่นี้	ให้ทำเนียมนำไ้
มันช่าง	ฟักช่างป้อง	ป้องเลี้ยงให้ใหญ่สูง
		(“อินทนิญาณสอนลูก,” 2514, น. 4)

คำประพันธ์ที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมของแม่ห่านและแม่ไก่ที่กวีนำมา
เป็นตัวอย่างในการสอนเรื่องการทำหน้าที่ของมารดา เป็นพฤติกรรมที่พบเห็นได้จริง อีกทั้ง

⁵⁵ หมายถึง ตอนของหนังสือ

ห่านและไก่เป็นสัตว์เลี้ยงที่ชาวอีสานส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมนิยมเลี้ยงในบริเวณที่อยู่อาศัย การนำเสนอคำสอนด้วยวิธีดังกล่าวนี้จึงนับเป็นกลวิธีอันชาญฉลาดของกวีที่สามารถนำธรรมชาติใกล้ตัวมาเชื่อมโยงเพื่อให้ผู้รับสารเห็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมชัดเจน เข้าใจและจดจำคำสอนได้ง่ายขึ้น

3. สรุปและอภิปรายผล

วรรณกรรมคำสอนสตรีสำนวนท้องถิ่นทั้ง 4 ภูมิภาค ที่ปรากฏในแต่ละท้องถิ่นแต่งขึ้นเพื่อขัดเกลา โน้มน้าว และควบคุมหญิงชาวบ้านให้ประพฤติตนตามค่านิยมของสังคมจารีตประเพณีรายละเอียดปลีกย่อยที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นซึ่งสะท้อนค่านิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตในแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมอย่างเด่นชัด ทั้งลักษณะเฉพาะถิ่นด้านเนื้อหาคำสอน และลักษณะเฉพาะถิ่นด้านกลวิธีการสอน

คำสอนที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง ได้แก่

- 1) สตรีควรรู้จักเจียมตนไม่ทำตัวเกินฐานะ
- 2) สตรีควรรักษาภริยามารยาทแบบหญิงผู้ดี และ
- 3) สตรีควรให้ความสำคัญกับเรื่องการรักษาสวัสดิมงคล คำสอนที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้ ได้แก่

- 1) สตรีไม่ควรเป็นหญิงรักสนุกคบชายต่างชาติ
- 2) สตรีควรวางตัวให้เหมาะสมทั้งในฐานะภรรยาหลวงและอนุภรรยา และ
- 3) สตรีควรรู้ข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติต่อเพื่อนบ้าน คำสอนที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคเหนือ ได้แก่

- 1) สตรีควรรู้จักลักษณะภรรยาที่ดีและไม่ดี 7 ประเภท และ
- 2) สตรีไม่ควรทำพฤติกรรมที่เป็นข้อห้ามตามความเชื่อเรื่องชีวิตของชาวล้านนา ส่วนคำสอนที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคอีสาน ได้แก่

- 1) สตรีควรรู้ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการลงช่วงเข็นฝ้ายตอนกลางคืน
- 2) สตรีควรเรียนรู้วิธีทำอาหารประจำถิ่น
- 3) สตรีไม่ควรทำพฤติกรรมที่เป็นข้อห้ามตามความเชื่อเรื่องชะล่าของชาวอีสาน และ
- 4) สตรีควรมีวิชาความรู้ด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

กลวิธีการสอนที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคกลาง ได้แก่ การผูกเรื่องให้ผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางสายเลือดเป็นผู้ถ่ายทอดคำสอนเพื่อจูงใจผู้รับสารและเพิ่มความน่าเชื่อถือ กลวิธีการสอนที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคใต้ ได้แก่ การสอนด้วยการขมขู่ให้เกรงกลัว กลวิธีการสอนที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคเหนือ มี 2 กลวิธี คือ

- 1) การสอนด้วยปริศนาธรรม
- 2) การสอนด้วยประโยคที่มีโครงสร้างประโยคเดิมซ้ำไปมา ส่วนกลวิธีการสอนที่แสดงลักษณะเฉพาะถิ่นของวรรณกรรมคำสอนสตรีภาคอีสาน ได้แก่

- 1) การตั้งประเด็นที่สอนอย่างเฉพาะเจาะจง และ
- 2) การใช้พฤติกรรมของสัตว์เป็นตัวอย่างในการสอนเรื่องการทำหน้าที่ของมารดา

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้วรรณกรรมคำสอนสตรีทั้ง 4 ภูมิภาค มีรายละเอียดปลีกย่อย ด้านเนื้อหาคำสอนบางประเด็นต่างกัน ทั้งที่ผู้แต่งสร้างงานภายใต้มนต์ศรัทธาเรื่องผู้หญิงในอุดมคติแบบเดียวกัน เป็นเพราะกวีแต่ละท้องถิ่นเพิ่มเนื้อหาคำสอนให้เชื่อมโยงกับท้องถิ่นในแง่ของสังคมและวัฒนธรรม ส่วนสาเหตุที่กลวิธีการสอนบางกลวิธีปรากฏเฉพาะถิ่น เป็นเพราะภูมิรู้ของผู้ประพันธ์ ปราชญ์ท้องถิ่นต่างเลือกสรรกลวิธีใหม่ ๆ มาใช้ถ่ายทอดคำสอนเพื่อดึงดูดใจผู้รับสารในแต่ละกลุ่มประชาคมให้เข้าใจและจดจำเนื้อหาคำสอนประเด็นต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ร่วมกับการใช้ภาษาประจำถิ่นและรูปแบบคำประพันธ์ที่เป็นแบบฉบับของท้องถิ่นตน

คำสอนและกลวิธีการสอนเฉพาะถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนสตรีทั้ง 4 ภูมิภาค จึงเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ข้อมูลลายลักษณ์เหล่านี้บันทึกประวัติศาสตร์ความคิดของสังคมแต่ละท้องถิ่น ทั้งเรื่องบทบาททางเพศสภาพ (gender roles) และเพศวิถี (sexuality) ของหญิงชาวบ้าน รวมทั้งความเป็นหญิงในอุดมคติ (ideal womanhood) ที่คนในสังคมจารีตคาดหวังไว้อย่างน่าสนใจ หลายแง่มุม

เอกสารอ้างอิง/References

- กฤษณาสน้องคำกลอนฉบับชาวบ้านเมืองเพชรบุรี. (2523). ใน *วรรณกรรมปริบทปริ: อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางทองสุข จุลศิริวงศ์ ณ เมรุวัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร วันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2523* (น. 109-124). อักษรสยามการพิมพ์.
- คร่ำวราคำสอนเจ้าราช. (2545). ใน *พระครูสถิตจิตตสังวร (เสถียร คำเกตุ) (บรรณาธิการ), การศึกษาเชิงวิเคราะห์คร่ำวราคำสอนเจ้าราช* (น. 134-206). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- คำสอนพระยามังราย. (2559). ใน *ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล (บรรณาธิการ), วรรณกรรมล้านนา คัดสรร: วรรณกรรมคำสอน* (น. 10-30). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- จตุรรัตน์ รัตนการ. (2535). *โลกทัศน์ของชาวอีสานจากวรรณกรรมคำสอน* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ชนะสันทะยอดคำสอน. (2525). *จินตทัศน์การพิมพ์*.
- ตามรอยฝรั่ง เล่าความหลังเมืองพริบพรี (เพชรบุรี). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรมศิลปากร.
- ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล. (2557). *วรรณกรรมคำสอนของล้านนา: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่า*. ศูนย์ล้านนาศึกษา.
- ธวัช ปุณโณทก. (2542). *เข็นฝ้าย (ปั่นฝ้าย)*. ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน* (ล. 2, น. 555-558). มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- นันทา ขุนภักดี. (2527). *สวัสดิรักษา: ความเชื่อของชาวย. อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 7(1), 31-48.
- ปรกณีสัทธา ฐานา. (2560). *กระบวนการสร้างมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทย* [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประวัติวรรณคดีไทย ฉบับมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ภาค ข: วรรณคดีไทยประเภทต่าง ๆ เล่ม 2*. (2565). มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- ปรีชา พิณทอง. (2542ก). *ขะลำ (ข้อห้าม)*. ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน* (ล. 2, น. 464-467). มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ปรีชา พิณทอง. (2542ข). *ลงข่วง: ประเพณี*. ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน* (ล. 11, น. 3876-3877). มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ปู่เถ่าสอนหลาน. (2559). ใน *ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล (บรรณาธิการ), วรรณกรรมล้านนา คัดสรร: วรรณกรรมคำสอน* (น. 37-69). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. (2537). อรุณการพิมพ์.
- พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ พุทธศักราช 2525*. (2525). กรุงสยามการพิมพ์.
- พจนานุกรมภาษาถิ่นล้านนา*. (2550). (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์.

- พญาคำทองสอนไพบร์. (2513). โรงพิมพ์ศิริกัณฑ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 17). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พัชลินิจ จินนุณ. (2559). รายงานการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรม คำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ. 2459-2493). กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- มัชฌิมา สุขคง. (2548). การเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนชายของไทย [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- แม่ข่ายสอนลูก. (2463). โรงพิมพ์พานิชสุกผล.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิม พระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554. ผู้แต่ง.
- รุติยะห์ หะ และ ซาฟีอี อาดำ. (2559). การบริหารจัดการในครอบครัวมุสลิมที่มีภรรยาหลายคน ในอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี. วารสารอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 7(1), 29-43.
- วัฒนธรรมอาหารไทย: ภาคตะวันออกเฉยงเหนือ. (2556). สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การ สงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สมหมาย เปรมจิตต์ (ปริวรรต). (2518). มังรายศาสตร์ ฉบับวัดหมื่นกอง. วิทยาลัยครูเชียงใหม่.
- สาร สารทัศน์นันทน์. (2542). คำพญาเครือ: สำนวนภาษิต. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน (ล. 2, น. 699-709). มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 10. (2542). มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สีหราชสอนลูก. (2523). รัตนกิจการพิมพ์. (ที่ระลึก 60 ปี สำเร็จ สารฤทธิ์).
- สุภาพร คงศิริรัตน์. (2540). รายงานการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนท้องถิ่น ภาคเหนือตอนล่างจากเอกสารโบราณ. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สุภาสิตคำกาพย์ ฉบับ ศกว. 201. (2548). ใน วรรณกรรมทักษิณ: วรรณกรรมคัตสรร (ล. 12, น. 183-219). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุภาสิตสอนหญิง. (2441) ใน กากีคำกลอน (ล. 3, น. 134-142). โรงพิมพ์พานิชสุกผล.
- สุภาสิตสอนหญิงคำกลอน ฉบับนางนิล ทวีเศษ สำนวนที่ 2. (2547). ใน พาสีสอนน้อง สวัสดิรักษา สุภาสิตสอนหญิง สุภาสิตพระร่วง ฉบับนางนิล ทวีเศษ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง (น. 49-51). มหาวิทยาลัยทักษิณ, สถาบันทักษิณคดีศึกษา.

- สุภาชิตสอนหญิงสำนวนชาวไทยภาคใต้. (2545). ใน *ภาษิตและคำสอนภาคใต้* (ล. 1, น. 85-115). กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, สถาบันภาษาไทย.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2561). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสภา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). ผู้แต่ง.
- อินทิญาณสอนลูก. (2514). ใน *วรรณคดีไทยอีสาน เรื่องอินทิญาณสอนลูก และธรรมดาสอนโลก : อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ พระอาจารย์โฮม วุฑฒิชุมโม วัดสิริธาราม พระนคร ฌาปนสถานกุสุมา วัดสระเกศ 26 ธันวาคม 2514* (น. 1-46). ประยวงศ์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542). ชีต (จารีตต้องห้าม). ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ* (ล. 2, น. 716-731). มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม หนูทอง. (2528). *รายงานการวิจัยเรื่อง วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์.
- อุดม หนูทอง. (2543). วรรณกรรมภาคใต้: ความสัมพันธ์กับวรรณกรรมท้องถิ่นอื่น. ใน *สุกัญญา ภัทรราชย์ (บรรณาธิการ), วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ* (น. 77-95). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบันไทยศึกษา.